

ODSJEK ZA SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

**STRATEŠKO POZICIONIRANJE ZEMALJA ZAPADNOG
BALKANA U EVROPSKU UNIJU I SJEVERNOATLANTSKI
SAVEZ: MOGUĆNOSTI I OGRANIČENJA**

-magistarski rad-

Kandidat: Jusufbegović Ena

Mentor: prof.dr. Smajić Mirza

Broj indexa: 867/II-SPS

Sarajevo, septembar 2022. godine

SADRŽAJ

SKRAĆENICE	4
POPIS TABELA I SLIKA	6
I UVOD	7
II TEORIJSKO-METODOLOŠKI DIO RADA	9
1. <i>Problem istraživanja</i>	9
2. <i>Predmet istraživanja</i>	9
2.1. <i>Operacionalno određenje predmeta istraživanja</i>	10
2.2. <i>Kategorijalno pojmovni sistem</i>	11
3. <i>Ciljevi istraživanja</i>	12
4. <i>Sistem hipoteza</i>	13
4.1. <i>Generalna hipoteza</i>	13
4.2. <i>Posebne hipoteze</i>	13
4.3. <i>Sistem indikatora</i>	14
5. <i>Način istraživanja</i>	14
6. <i>Naučna i društvena opravdanost istraživanja</i>	15
III ŠTA JE STRATEŠKO POZICIONIRANJE I ZAŠTO JE VAŽNO?	16
3.1. <i>Strateško pozicioniranje u kontekstu Zapadnog Balkana</i>	17
IV INTEGRACIJE – VAŽAN STRATEŠKI KONCEPT	19
1. <i>Evropske integracije</i>	19
2. <i>Sjevernoatlantske integracije</i>	21
V AKTERI: KO DONOSI ODLUKE?	23
1. <i>Šefovi država</i>	24

2. <i>Vlast: političke stranke i državne institucije</i>	25
3. <i>Javno mnijenje</i>	26
VI ANALIZA SLUČAJEVA – ZEMLJE ZAPADNOG BALKANA	27
1. <i>Albanija</i>	27
2. <i>Crna Gora</i>	31
3. <i>Sjeverna Makedonija</i>	34
4. <i>Bosna i Hercegovina</i>	36
5. <i>Srbija</i>	39
6. <i>Kosovo</i>	42
VII PERCEPCIJA GRAĐANA O VANJSKOPOLITIČKIM PITANJIMA	45
VIII EU I NATO PERSPEKTIVA ZAPADNOG BALKANA: KOJE SU MOGUĆNOSTI, A KOJA OGRANIČENJA?	50
IX BERLINSKI PROCES: STEPENICA PREMA EU INTEGRACIJAMA?	53
X OTVORENI BALKAN: DOBRA PRILIKA ILI SPORNA IDEJA	56
XI ZAKLJUČAK	59
XII LITERATURA	61

SKRAĆENICE

DPS – Demokratska partija socijalista Crne Gore

EK – Evropska komisija

ETIAS – Evropski sistem putnih informacija i autorizacije

EU – Evropska unija

EUFOR – Snage Evropske unije

EULEX – Misija za vladavinu prava na Kosovu

HDZ – Hrvatska demokratska zajednica BiH

IRI – Međunarodni republikanski institut

KFOR – NATO snage na Kosovu

LSI – Socijalistički pokret za integraciju Albanije

MAP – Akcioni plan za članstvo

NATO – Sjevernoatlantski savez

OHR – Ured visokog predstavnika

PDSH – Demokratska stranka Albanije

PSSH – Socijalistička partija Albanije

RCC – Vijeće za regionalnu saradnju

RYCO – Regionalni ured za mlade

SAD – Sjedinjene Američke Države

SDA – Stranka demokratske akcije BiH

SDSM – Socijaldemokratski savez Makedonije

SNSD – Savez nezavisnih socijaldemokrata BiH

VMRO-DPMNE – Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija - Partija za makedonsko nacionalno jedinstvo

POPIS TABELA I SLIKA

Slika 1. Strateško pozicioniranje Zapadnog Balkana prema EU i NATO-u (Geopolitical Intelligence Services AG, 2019)

Slika 2. Mišljenje građana o vanjskopolitičkom pravcu njihove zemlje (IRI, 2022)

Slika 3. Poređenje stavova o članstvu u EU iz 2020. i 2022. godine (IRI, 2022)

Slika 4. Mišljenje građana zemalja Zapadnog Balkana o članstvu njihove zemlje u EU (European Fund For the Balkans, 2021)

Slika 5. Poređenje stavova prema NATO-u iz 2020. i 2022. godine (IRI, 2022)

Slika 6. Mišljenje građana zemalja Zapadnog Balkana o članstvu njihove zemlje u NATO-u (European Fund for the Balkans, 2021)

Slika 7. Berlinski proces (European Western Balkans, 2020)

Slika 8. Podrška inicijativi Otvoreni Balkan (IRI, 2022)

I UVOD

Nakon razornih ratova 1990-ih godina i raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, zemlje Zapadnog Balkana¹ ušle su u evolucijski proces tranzicije u novom milenijumu, fokusirajući se na demokratizaciju društva i političke reforme, ali i zauzimajući određene političke stavove prema Evropskoj uniji (EU) i Sjevernoatlantskom savezu (NATO). Obzirom na to da je Zapadni Balkan regija sa složenim političkim odnosima, različiti međunarodni akteri zainteresovani su da utiču na dalji razvoj ovih zemalja. Ovaj će rad analizirati i uporediti strateške pozicije zemalja Zapadnog Balkana² prema procesima europskih i sjevernoatlantskih integracija, po vremenskoj liniji od praga novog milenija do danas, kako bi se shvatio razvoj demokratskog društva u svim zemljama regije. Tematika euroatlantskih integracija je veoma aktuelna i važna za razumijevanje tokova ovih odnosa u regiji Zapadnog Balkana. Iako je interesantna za naučnu analizu i tema je brojnih akademskih radova, istovremeno je veoma dinamična, pa postoji potreba da se prate promjene u aktuelnim politikama.

Prije dalje elaboracije, važno je prvo istražiti pojam strateškog pozicioniranja i smjestiti ga u potreban kontekst. Alastair Ian Johnston, profesor i učenjak sa Univerziteta Harvard, definira stratešku kulturu kao: „... integrirani sistem simbola (npr. argumentacija, strukture, jezici, analogije, metafore) koji djeluje da uspostavi sveprisutne i dugotrajne strateške preference formuliranjem koncepcije uloge i efikasnosti vojne sile u međudržavnim političkim odnosima, i odijevanjem tih koncepcija takvom aromom činjeničnosti da strateške preference djeluju jedinstveno, realno i djelotvorno“ (1995: 17). Na stratešku kulturu utiču narativi formirani od strane političkih vođa, koji stvaraju kolektivni identitet i ciljeve grupe te utiču na odnose sa drugim međunarodnim akterima. Pored toga, posebna pažnja posvećena je politikama malih grupa uključenih u proces donošenja odluka, koje se mogu razlikovati od stavova šefova država.

¹ Zapadni Balkan je naveden velikim početnim slovima kao sintagma koja ne opisuje samo geografski prostor, već se koristi kao politička kategorija.

² Zemlje Zapadnog Balkana su: Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo*, Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Srbija. *Sve reference na Kosovo, bilo da se radi o teritoriji, institucijama ili stanovništvu, moraju se shvatiti u potpunosti u skladu sa Rezolucijom 1244 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda i bez prejudiciranja statusa Kosova.

Konačno, analiza ne bi bila potpuna bez uvida u mišljenja građana o njihovoj političkoj budućnosti. Ovo su tri najznačajnija faktora koja utiču na strateško pozicioniranje svake zemlje.

Stoga je središnja hipoteza ovog rada da postoje specifične promjene u strateškom pozicioniranju ranije spomenutih zemalja koje utiču na geopolitičke oscilacije u regiji. Posljedice promjena u strateškim kulturama zemalja i uticaji koji su značajni izvori dinamičkih promjena, poput politika malih grupa, usmjerenja vođa i općeg mišljenja građana o pravcu eurounijskih i sjevernoatlantskih integracija njihovih zemalja, istraženi su u ovom radu. Ove grupe aktera su analizirane kao elementi koji utiču na promjene u vanjskim politikama ovih zemalja u odnosima sa Evropskom unijom i NATO savezom.

Zbog posebnosti političke situacije, EU i NATO integracije zemalja Zapadnog Balkana imaju važan regionalni kontekst i ključne su za geopolitičke odnose ne samo u regiji, već se odražavaju i na cijelu Evropu. Dodatni razlog za članstvo je to što će cijeli region uskoro biti u potpunosti okružen članicama EU i NATO-a. Različiti akteri koji su uključeni u ove odnose su donosioci ključnih odluka i teže ka upotrebi raznovrsnih instrumenata kako bi došli do ostvarenja svojih stavova i viđenja politike prema EU i NATO savezu. Zemlje Zapadnog Balkana svoje aktivnosti usmjeravaju na ispunjavanje ciljeva svojih vanjskih politika koje se tiču njihovih odnosa sa EU i NATO, kao što su osnaživanje neefikasnih državnih institucija, demokratizacija te poštivanje ljudskih prava i sloboda, koje sveukupno doprinose kvaliteti života i boljoj političkoj slici zemlje. Zemlje Zapadnog Balkana koje svoje aktivnosti usmjeravaju prema izgradnji povoljnih odnosa sa EU i NATO savezom imaju mogućnost da dobiju status kandidata za članstvo ili da unaprijede međusobno partnerstvo. U tom smislu, važnu ulogu imaju političke vođe koji pored zvaničnih politika država svojim izjavama putem medija utiču na formiranje građanske svijesti o važnosti EU i NATO integracija.

Jačanjem demokratije, institucija i vladavine prava doprinijeli bi izgradnji povoljnih odnosa zemalja Zapadnog Balkana sa EU i NATO kao značajnim međunarodnim akterima, bilo da se radi o zvaničnom članstvu, ili da se radi o odnosu partnerstva na obostrano zadovoljstvo. Generalna beneficija integracija leži u tome što se razvojem i napretkom direktno utiče na poboljšanje kvalitete života građana.

II TEORIJSKO-METODOLOŠKI DIO RADA

1. Problem istraživanja

Problem istraživanja je proces integracija zemalja Zapadnog Balkana u euroatlantsku zajednicu, koji je spor zbog društvenih i političkih problema, kao što su visoki stepen korupcije i nezainteresovanost političkih elita.

Iz ovoga proizilaze veoma važna pitanja, poput: ko su pokretači euroatlantskih integracija na Zapadnom Balkanu? Na koji način su države formirale svoje stavove prema EU i NATO savezu, i da li se oni razlikuju od njihovih vanjskih politika? Kakvi su međusobni odnosi ovih zemalja, te kako se oni odražavaju na odnose sa ovim savezima? Na ova, ali i mnoga druga pitanja, potrebni su valjani odgovori.

2. Predmet istraživanja

Određenjem predmeta istraživanja nastojimo da odredimo bitne suštinske činioce i aspekte problema, te da ih kroz strukturu, veze i odnose istražujemo, kao i strukturno-funkcionalnu i faktičku društvenu cjelinu.

Na osnovu prethodno navedenog problema istraživanja koji ima teorijsko – empirijski karakter dolazimo do predmeta istraživanja. Predmet istraživanja ovog rada su zvanične politike i aktivnosti zemalja Zapadnog Balkana koje utiču na njihovo strateško pozicioniranje prema Evropskoj uniji i Sjevernoatlantskom savezu. Potrebno je analizirati uzročno-posljedični odnos između vanjskih i sigurnosnih politika ovih zemalja prema savezima prisutnim u regiji, te analizirati osnovne elemente tih politika, te prepoznati aktere koji ih provode kako bi se vidjelo trenutno stanje, ograničenja i perspektive za razvoj ovih odnosa.

Zbog posebnosti političke situacije, EU i NATO integracije zemalja Zapadnog Balkana imaju važan regionalni kontekst i ključne su za geopolitičke odnose ne samo u regiji, već se odražavaju i na cijelu Evropu. Različiti akteri koji su uključeni u ove odnose, a to su donosioci odluka, teže ka upotrebi raznovrsnih instrumenata kako bi došli do ostvarenja svojih stavova i viđenja politike prema EU i NATO savezu, a koji su ključni i različiti na globalnom, regionalnom, nacionalnom i lokalnom nivou. Zemlje Zapadnog Balkana svoje aktivnosti usmjeravaju na ispunjavanje ciljeva svojih vanjskih politika koje se tiču njihovih odnosa sa EU i NATO kao što su osnaživanje neefikasnih institucija u državama, demokratizacija te poštovanje ljudskih prava i sloboda, koje sveukupno doprinose kvaliteti života i boljoj političkoj slici zemlje. Zemlje Zapadnog Balkana koje svoje aktivnosti usmjeravaju prema izgradnji povoljnih odnosa sa EU i NATO savezom imaju mogućnost da dobiju status kandidata za članstvo ili da unaprijede međusobno partnerstvo. U tom smislu, važnu ulogu imaju političke vođe koji pored zvaničnih politika država svojim izjavama putem medija utiču na formiranje građanske svijesti o važnosti EU i NATO integracija.

Jačanje demokratije, institucija i ljudskih prava bi doprinijeli izgradnji povoljnih odnosa zemalja Zapadnog Balkana sa EU i NATO s krajnjim ciljem izgradnje povoljnih odnosa sa EU i NATO savezom kao značajnim međunarodnim akterima, bilo da se radi o zvaničnom članstvu, ili da se radi o odnosu partnerstva na obostrano zadovoljstvo.

2.1. Operacionalno određenje predmeta istraživanja

Model tipskog predmeta istraživanja se sastoji od nekoliko činioca predmeta istraživanja, a to su:

1. Uslovi: Uslov je regionalni kontekst strateških interesa za saradnju i članstvo zemalja Zapadnog Balkana u Evropskoj uniji i Sjevernoatlantskom savezu.
2. Subjekti zbivanja: Subjekte zbivanja predstavljaju političke vođe, Evropska unija, Sjevernoatlantski savez, međunarodne organizacije, akademska zajednica, građani, različiti subjekti međunarodnih odnosa na globalnom, regionalnom, nacionalnom i lokalnom nivou.

3. Motivi, interesi i ciljevi aktera: Osnaživanje neefikasnih institucija u državama, demokratizacija, poštivanje ljudskih prava i sloboda, sa krajnjim ciljem izgradnje povoljnih odnosa sa EU i NATO savezom kao značajnim međunarodnim akterima.

4. Aktivnosti aktera: Fokusirane na izgradnju i provođenje zvaničnih vanjskih politika, zemlje Zapadnog Balkana promovišu važnost saradnje sa EU i NATO, te utiču na javnu svijest građana.

5. Korištenje metoda i sredstava: Metode i sredstva relevantna za namjenu korišteni u istraživačkom radu su raznovrsne knjige, dokumenti, zakoni, zvanične politike država, zvanični dokumenti Evropske unije i NATO saveza, naučna istraživanja, medijski članci.

6. Efekti djelovanja aktera: U slučaju djelovanja aktera i poduzimanja potrebnih mjera došlo bi do dobre saradnje i integracije zemalja regije u navedene saveze.

Vremensko određenje predmeta istraživanja: Vremensko određenje predmeta istraživanja odnosi se na period od 2000. godine, kao praga novog milenija koji je donio geopolitičke promjene na Zapadnom Balkanu, do danas.

Prostorno određenje predmeta istraživanja: Istraživanje koje se provodi obuhvata područje zemalja Zapadnog Balkana, a to su: Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo*, Sjeverna Makedonija i Srbija.

Disciplinarno određenje predmeta istraživanja: Istraživanje je intradisciplinarno, realizovat će se u okviru sigurnosnih i mirovnih studija, s osloncem na druge nauke.

2.2. Kategorijalno pojmovni sistem

- Zapadni Balkan – „ Pojam zapadnog Balkana je i geografski i politički. U početku su ga koristili američki i evropski kreatori politike kako bi opisali dio Balkanskog poluotoka koji je od ranih 1990-ih ostao izvan Sjevernoatlantskog saveza (NATO) i Evropske unije (EU). Obuhvatao je svih sedam država nastalih tijekom raspada Jugoslavije (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Kosovo, Makedonija, Crna Gora, Srbija i Slovenija) zajedno s Albanijom koja je izlazila iz

međunarodne izolacije. Danas ne obuhvaća Sloveniju i Hrvatsku, obzirom da su se ove zemlje integrisale u EU.“ (Bugajski, 2019).

- Strateška kultura - „predstavlja integrirani sistem simbola (npr. argumentacija, strukture, jezici, analogije, metafore) koji djeluje da uspostavi sveprisutne i dugotrajne strateške preference formuliranjem koncepcije uloge i efikasnosti vojne sile u međudržavnim političkim odnosima, i odijevanjem tih koncepcija takvom aromom činjeničnosti da strateške preference djeluju jedinstveno, realno i djelotvorno“ (Johnston, 1995: 17).
- Euroatlantske integracije – „Euroatlantske integracije su širok, ali vrlo važan prioritet za sve zemlje zapadnog Balkana. Njihov je cilj podržati kontinuiranu integraciju zemalja regije u euroatlantske strukture; unaprijediti saradnju i dijalog između vlada i aktera civilnog društva o ključnim prioritetima i izazovima integracijskih procesa; te omogućiti bolju informisanost građana i pružanje relevantne javne podrške reformskim procesima“ (The German Marshall Fund of the United States).

3. Ciljevi istraživanja

Naučni ciljevi su zadati nivoi naučnog saznanja koji se namjeravaju ostvariti naučnim istraživanjem i koji će biti sadržani u rezultatima istraživanja. Naučni ciljevi ovog istraživanja odnose se na istraživanje razloga, uzroka ovog problema, te uloge različitih političkih aktera u ovim procesima.

Naučni cilj istraživanja jeste stjecanje naučnog saznanja o predmetu istraživanja, odnosno detaljan opis i klasifikacija faktora koji determiniraju procese uključivanja zemalja Zapadnog Balkana u EU i NATO, te otkrivanje funkcionalnosti ili disfunkcionalnosti institucionalnih aparata koji trebaju voditi ove procese. Pored toga, cilj jeste korištenje nauke i znanja u svrhu dubljeg razumijevanja odnosa zemalja Zapadnog Balkana sa Evropskom unijom i Sjevernoatlantskim savezom.

Naučni cilj je i da omogućimo elaboraciju i prikaz značaja ovog pitanja, kao i poduzetih aktivnosti i mjera nadležnih aktera, s ciljem integracije zemalja Zapadnog Balkana u EU i

NATO. Ustanovit će se uzročno-posljedična veza između vanjskih politika ovih zemalja i potrebe za integracijom u ranije navedene saveze. Sveobuhvatnim intradisciplinarnim naučnim pristupom ovom problemu osvijetlit će se svi faktori koji djeluju kao kočnice napretku njegovog rješavanja i time će se trasirati put najboljim rješenjima.

Društveni cilj istraživanja je da se podigne svijest i podstakne na razmišljanje o statusu zemalja Zapadnog Balkana, te da se odrede perspektive za budućnost međusobnih odnosa i političke participacije u demokratskim savezima koji bi uticali na jačanje sigurnosti u regiji. Društveni cilj se ogleda i u mogućnosti primjene saznanja stečenih naučnim istraživanjem u društvenoj praksi, odnosno praksi zvaničnih aktera na političkoj sceni, kako bi se otklonile postojeće barijere koje stoje na putu odnosa sa EU i NATO savezom. Da bi društvo bilo demokratsko, mora imati visok nivo informisanosti, pa bi svi građani trebali biti upućeni u osnovne informacije o navedenim savezima, kako bi mogli formirati svoje mišljenje.

4. Sistem hipoteza

4.1.Generalna hipoteza

- Strateško pozicioniranje zemalja Zapadnog Balkana prema Evropskoj uniji i Sjevernoatlantskom savezu zavisi od specifičnih promjena u njihovim unutrašnjim i vanjskim političkim tokovima.

4.2.Posebne hipoteze

- Zbog posebnosti političke situacije, EU i NATO integracije zemalja Zapadnog Balkana imaju važan regionalni kontekst.

- Različiti akteri teže ka upotrebi raznovrsnih instrumenata kako bi došli do ostvarenja svog viđenja politike prema EU i NATO savezu, od kojih su ključni različiti subjekti međunarodnih odnosa na globalnom, regionalnom, nacionalnom i lokalnom nivou.
- Jačanje demokratije, efikasnih institucija i ljudskih prava bi doprinijeli izgradnji dobrih odnosa zemalja Zapadnog Balkana sa EU i NATO, s krajnjim ciljem izgradnje potencijalnih partnerstava sa EU i NATO savezom kao značajnim međunarodnim akterima.
- Zemlje Zapadnog Balkana svoje aktivnosti usmjeravaju na ispunjavanje ciljeva svojih sigurnosnih i vanjskih politika koje se tiču njihovih odnosa sa EU i NATO, kao što su osnaživanje neefikasnih institucija u državama, demokratizacija te poštovanje ljudskih prava i sloboda.
- Političke vođe, pored zvaničnih politika država, svojim izjavama putem medija utiču na formiranje građanske svijesti o važnosti EU i NATO integracija, čime se osigurava da građani podržavaju te stavove.
- Zemlje Zapadnog Balkana koje svoje aktivnosti usmjeravaju prema izgradnji povoljnih odnosa sa EU i NATO savezom imaju mogućnost da dobiju status kandidata za članstvo i da ostvare prosperitet na putu integracija.

4.3.Sistem indikatora

Indikatori u ovom istraživačkom radu su pisani iskazi odgovarajućeg sadržaja, a to su službeni državni dokumenti, politike EU i NATO saveza, zvanične vanjske politike zemalja, politički izvještaji, naučne knjige, publikacije, naučnoistraživački radovi, medijski sadržaji.

5. Način istraživanja

Prilikom istraživanja, koristit će se kvalitativne i kvantitativne metode. Podaci će biti prikupljeni korištenjem sekundarnih izvora, koji uključuju analiziranje velikog broja tekstova (knjiga,

članaka, zbornika radova, online materijala). U analitičkoj studiji na navedenu temu koristit će se standardne tehnike istraživanja za društvene nauke, koje uključuju metodu deskripcije, dokazivanja, analize sadržaja, komparativnu metodu i studiju slučaja.

6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Naučna opravdanost ovog istraživanja proizilazi iz njegovog naučnog značaja, produbljivanja i proširivanja znanja. Akademska zajednica bi trebala potencirati pitanje euroatlantskih integracija s obzirom da su one od izuzetne važnosti za cjelokupno društvo svake od zemalja na Zapadnom Balkanu. Ovo istraživanje omogućava usavršavanje naučnih saznanja o faktorima koji utiču na uključenost zemalja Zapadnog Balkana u euroatlantski sistem, što je posebno važno uzimajući u obzir da nema dovoljno relevantnih sličnih istraživanja.

Društvena opravdanost istraživanja može se ogledati u značaju ovog pitanja za sve građane, obzirom da živimo u doba globalizacije, pripadnost nadnacionalnim tijelima je postala od vitalnog značaja koji utiče na kvalitet života u svakoj zemlji. Primjena i doprinos naučnih saznanja mogu pomoći u razvoju pozitivnijih odnosa ovih zemalja sa EU i NATO savezom. Na ovaj način će biti izmjerena i podrška određene grupe građana, pa će rezultati istraživanja biti društveno relevantni kao pokazatelj percepcije i podrške građana prema pitanju euroatlantskih integracija.

III ŠTA JE STRATEŠKO POZICIONIRANJE I ZAŠTO JE VAŽNO?

Da bi se kompleksna struktura svijeta mogla jasno shvatiti, potrebno je razumjeti važnost strateškog pozicioniranja zemalja na geopolitičkoj karti svijeta. Strateška kultura kao pojam je prvi put uvedena u oblast sigurnosnih studija 1970-ih godina (Gray, 1999). Posebno u 21. stoljeću, koncepti geopolitike i geostrategije kreću se u novim smjerovima, stvarajući globalno zavisani međunarodni sistem u kojem brojni akteri imaju nadležnost u donošenju vanjskopolitičkih odluka. Geopolitičke strategije uključuju vojnu strategiju i diplomatiju, posebno kada se potonja koristi kao umjetnost upravljanja državom za postizanje individualnih državnih ciljeva.

Sigurnosni i politički aspekti leže u srži strateškog pozicioniranja. "Proces donošenja odluka u pitanjima odbrane nije apstraktna konstrukcija zasnovana isključivo na sadašnjem trenutku, već je prožeta vjеровanjima, predrasudama, tradicijama i kulturnim identitetom pojedinačne zemlje – što se sve uklapa u njenu stratešku kulturu" (Macmillan, 1995: 33). Analiza strateške kulture napredovala je 1970-ih i 1980-ih, vođena prvenstveno brigom o nesporazumima i pogrešnom predstavljanju u odnosima velikih sila, a posebno u vezi sa nuklearnom strategijom (Gray, 1999). Gray (1999: 52) je definisao stratešku kulturu kao „ načine mišljenja i djelovanja u odnosu na silu, koji proizilaze iz percepcije nacionalnog historijskog iskustva, iz težnji za odgovornim ponašanjem u nacionalnom smislu. . . građanska kultura i način života“. U uvodu je spomenuta definicija najznačajnijeg autora koji je tumačio stratešku kulturu, Johnstona, koji je nastojao da odvoji stratešku kulturu od strateškog ponašanja kako bi procijenio uticaj prve na drugo. Zato je za analizu strateške pozicije neke zemlje potrebno detaljno shvatiti njen politički, društveni, ekonomski i sigurnosni kontekst, a pored toga, potrebno je složiti vremensku liniju, kao

svojevrsnu misaonu mapu dešavanja u zemlji, na kojoj bi se uočili uzorci, sličnosti, razlike i promjene u stavovima.

Integracije u euroatlantsku zajednicu su jedan od primjera strateškog pozicioniranja, a počinju tako što zemlje oslikavaju svoju stratešku kulturu u odlukama da se integrišu u EU i/ili NATO. Kritični izazov u pogledu budućih proširenja EU i NATO-a je, pored unutrašnjih poslova država Zapadnog Balkana, njihova geopolitička situacija. Moraju se uzeti u obzir i uticaji drugih zemalja, poput Rusije i Kine, koji su dijametralno suprotni od uticaja euroatlantskih zemalja. Tako je Zapadni Balkan ostao na raskrsnici između istoka i zapada, vječno vagajući koju stranu treba zauzeti.

3.1. Strateško pozicioniranje u kontekstu Zapadnog Balkana

“Tokom posljednjih nekoliko decenija, Sjedinjene Države, Rusija, EU i Kina su nastojale da iskoriste svoju moć da prošire svoj uticaj na Balkanu. U današnjem multipolarnom svijetu, male zemlje, uključujući Balkan, mogu igrati stratešku ulogu ako svjetska sila zanemari saradnju s njima, te su male zemlje spremne da pređu na druge konkurentne sile. Shodno tome, Sjedinjene Države, Rusija, EU i Kina nastoje da prošire svoj uticaj usvajanjem nove geopolitičke strategije za Balkan. Zbir ovih kretanja pokazuje da se region Balkana smatra ključnim od strane velikih sila iz strateških, političkih i ekonomskih razloga” (Bagheri, 2020).

Zbog osjetljivog historijskog konteksta, na koji je uticao raspad Jugoslavije i ratovi 1990-ih godina, jasno je da su zemlje Zapadnog Balkana imale manje kapacitete za usvajanje demokratskih vrijednosti, obzirom da su se neke od njih borile za opstanak. Međutim, mir kojeg je donijelo 21. stoljeće je postao kritični trenutak u kojem se zemlje Zapadnog Balkana moraju odlučiti za svoj strateški pravac. Slika 1. Prikazuje strateško pozicioniranje zemalja Zapadnog Balkana prema EU i NATO-u iz 2019. godine, koja i dalje daje realnu sliku u skladu sa današnjim stanjem, osim Sjeverne Makedonije koja je u međuvremenu postala NATO članica. Sa ciljem prepoznavanja strateške kulture i pozicije svake od zemalja, u nastavku će biti elaboriran euroatlantski put kroz pojedinačne studije slučaja. Vojno prisustvo NATO-a i političko i ekonomsko učešće u EU čine sliku Evrope potpunom i ujedinjenom, s toga postoje obostrani interesi, kako saveza, tako i zemalja Zapadnog Balkana, da stvore koheziju na evropskom tlu.

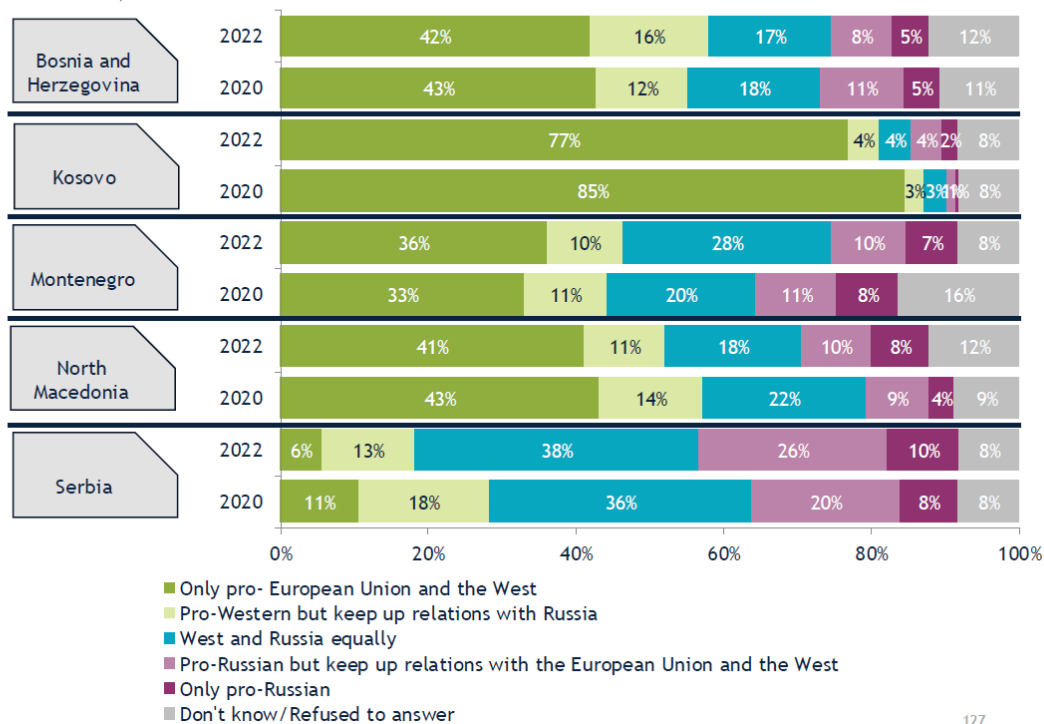
Slika 1. Strateško pozicioniranje Zapadnog Balkana prema EU i NATO-u (Geopolitical Intelligence Services AG, 2019)

Slika 2. Opisuje mišljenje građana Bosne i Hercegovine, Kosova*, Crne Gore, Sjeverne Makedonije i Srbije o strateškim pravcima njihovih zemalja. Oni su većinom podržali euroatlantski pravac, ali primjetan je i ruski uticaj na Zapadnom Balkanu, osobito u Crnoj Gori i Srbiji, čime se potvrđuje ranije navedena tvrdnja da više važnih aktera ima uticaj u regiji. Zato je bitno analizirati sve faktore koji potencijalno mogu uticati na strateško pozicioniranje svake zemlje, da bi bilo moguće razumjeti eventualne posljedice po vanjsku politiku te zemlje.

What should our country's foreign policy course be?

(2022 vs 2020)

127

Slika 2. Mišljenje građana o vanjskopolitičkom pravcu njihove zemlje (IRI, 2022)

IV INTEGRACIJE – VAŽAN STRATEŠKI KONCEPT

1. Evropske integracije

Dvadeset prvo stoljeće donijelo je promjene na geopolitičkoj karti svijeta, prestanak bipolarnosti i razvoj međunarodnih institucija. Evropska unija, kao “najuspješniji eksperiment međunarodne saradnje u modernoj historiji” kako je naziva Peterson (2001), zasigurno je unikatna politička struktura, koja podrazumijeva zajednicu brojnih zemalja. Osnovana je sa ciljem da “njene države

članice ostaju nezavisne, suverene nacije, no ujedinjuju svoj suverenitet – i tako postižu puno veću kolektivnu snagu i uticaj na svjetskoj sceni kakav same ne bi mogle ostvariti” (Delegacija EU u BiH). Međutim, da bi takav sistem funkcionisao, potrebno je da postoje jasno definisani kriteriji o članstvu u EU. S toga, proširenje je postupak kojim zemlje ulaze u Evropsku uniju nakon što zadovolje niz političkih i ekonomskih zahtjeva. Zemlje mogu započeti proces pristupanja, koji uključuje niz faza koje pomažu u pripremi zemlje za potencijalno članstvo, nakon što je njihova prijava za članstvo u EU odobrena. Procedura podrazumijeva i pregovore o članstvu između zemlje kandidata i EU. U širem smislu, integracije podrazumijevaju uspostavljanje sistema u kojem se odluke donose zajednički, uspostavljaju se zajednički zakoni, te zajednički pravni i politički sistemi, koji zadovoljavaju demokratske standarde, čime se stvara društvena, politička i ekonomska kohezija u Evropi.

Integracije su potaknute ekonomskim, društvenim i političkim razlozima, a sam proces određen je Politikom proširenja EU, koja precizira kriterije za pristupanje, koji se nazivaju “Kopenhaški kriteriji” (Evropska komisija, 2022a). Evropska komisija procjenjuje da li je zemlja koja je kandidat za članstvo ispunila spomenute kriterije. Pored toga, mogu postojati i dodatni uslovi. “U slučaju zemalja Zapadnog Balkana, dodatni uslovi za članstvo postavljeni su u takozvanom „Procesu stabilizacije i pridruživanja“, koji se uglavnom odnosi na regionalnu saradnju i dobrosusjedske odnose” (Evropska politika susjedstva i pregovori o proširenju). Sporazumi o stabilizaciji i pridruživanju dio su Procesu stabilizacije i pridruživanja EU i Evropske politike susjedstva a zasnovani su na harmonizaciji državnog zakonodavstva sa *acquis communautaire*³ Evropske unije (Evropska komisija, 2022a).

Pristup Evropskoj uniji, međutim, podrazumijeva najznačajniji dio integrisanja zemalja na području Evrope, obzirom da Evropska unija nije jedina međunarodna organizacija na njenom području. “Evropske integracije predstavljaju proces institucionalne, ekonomske i političke saradnje i integriranja evropskih država. S obzirom na stepen i način saradnje država članica te

³ “*Acquis communautaire* je francuski izraz koji se odnosi na kumulativni korpus zakona Evropske zajednice, koji se sastoji od ciljeva EK, materijalnih pravila, politika i, posebno, primarnog i sekundarnog zakonodavstva i sudske prakse – svi oni čine dio pravnog poretka EU. Ovo uključuje sve ugovore, uredbe i direktive koje donose evropske institucije, kao i presude Evropskog suda pravde. Sve države članice su dužne da se pridržavaju *acquis communautaire*. Termin se najčešće koristi u vezi sa pripremama zemalja kandidata za pridruživanje Uniji. Oni moraju usvojiti, implementirati i provoditi sve pravne tekovine kako bi im se omogućilo pridruživanje EU. Osim promjene nacionalnih zakona, ovo često znači uspostavljanje ili promjenu neophodnih administrativnih ili sudskih tijela koja nadgledaju zakonodavstvo” (Evropska fondacija za poboljšanje uslova života i rada, 2007).

prijenos određenih državnih ovlasti na Evropsku uniju radi postizanja zajedničkih ciljeva, Evropska unija je najznačajnija tvorevina evropskih integracija. Pod ovim pojmom podrazumijevaju se i organizacije poput Vijeća Evrope, Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju, Evropskog ekonomskog prostora i druge koje imaju međudržavni karakter i pružaju okvire za različite forme saradnje (ekonomsku, trgovinsku, promoviranje ljudskih prava i dr.) između evropskih država” (Direkcija za evropske integracije, 2020: 53). S toga, neophodno je jasno razlikovati Evropsku uniju od Vijeća Evrope i drugih, ranije navedenih organizacija. Zajednička bit svih njih je da jača odnose između evropskih zemalja i na taj način da doprinosi statusu Evrope kao integrisanog, strateški značajnog globalnog aktera. Strateška autonomija daje Evropskoj uniji mogućnost da donosi vlastite odluke, čime osigurava nepobitnu poziciju na globalnoj platformi.

Članstvo u EU je od strateškog značaja za zemlje prvenstveno iz ekonomskih razloga, zbog principa ujedinjenog tržišta, ali i iz političkih razloga, obzirom da se EU zasniva na principima demokratije, slobode i mira, čime se potvrđuje uspješna i dosljedna primjene najviših standarda i reformi. Unija je sama po sebi nastala kao način ukroćivanja nacionalističkih strasti, služeći zajedničkim interesima koji bi garantovali dvije osnovne stvari: mir i snažnu ekonomiju.

2. Sjevernoatlantske integracije

Sjevernoatlantski savez je vojno-politički savez koji je “otvoren prema članstvu svih ostalih evropskih država koje mogu poduprijeti načela Sjevernoatlantskog ugovora i pridonijeti sigurnosti sjevernoatlantskog prostora” (NATO zvanična web stranica). NATO počiva na načelima demokratije, a osnovni cilj mu je mirno rješavanje sukoba i održavanje slobode i sigurnosti. Članstvo u Savezu podrazumijeva kolektivnu odbranu, to jeste “načelu prema kojem se napad na jednu ili nekoliko njegovih članica smatra napadom na sve njih” (NATO zvanična web stranica). Na ovaj način, zemlje članice sarađuju i povezuju se na način da im je kolektivna odbrana prioritet, ali pored toga, pruža se prilika za reforme i modernizaciju odbrambenog

sektora. Pored toga, Savez promovira demokratičnost, obzirom da se sve odluke donose konsenzusom, nakon vođenja dijaloga i obavljanja detaljnih konsultacija.

Članstvo funkcionira na “principu otvorenih vrata”, što znači da je prvenstveno potrebno da zemlja unilateralno donese odluku da pokaže interes za svoje članstvo u NATO savezu, umjesto da Savez poziva pojedinačne zemlje da mu se pridruže. Osnovni instrument za pristup savezu je Akcioni plan za članstvo (MAP), u kojem su navedeni svi potrebni kriteriji koji vode ka integraciji zemlje u savez. Akcioni plan za članstvo je program koji obuhvata “savjetovanje, pomoć i praktičnu podršku prilagođenu individualnim potrebama zemalja koje se žele pridružiti Alijansi. Učešće u MAP-u ne prejudicira bilo kakvu odluku Alijanse o budućem članstvu” (Sjevernoatlantski savez, 2022a).

Prema članu 10. Sjevernoatlantske povelje, svaka zemlja koja to želi, može postati članica (Sjevernoatlantski savez, 1949). Međutim, koraci koje je potrebno ispuniti da bi se ostvarilo punopravno članstvo su sljedeći:

- “1. Pristupni razgovori sa NATO timom
2. Poslati pisma namjere NATO-u, zajedno sa rokovima za završetak reformi
3. Protokol o pristupanju potpisuju zemlje NATO-a
4. Protokol o pristupanju ratificiraju zemlje NATO-a
5. Generalni sekretar poziva potencijalne nove članice da pristupe Sjevernoatlantskom ugovoru
6. Pozvani predstavnici pristupaju Sjevernoatlantskom ugovoru u skladu sa svojim nacionalnim procedurama
7. Po deponovanju instrumenata o pristupanju u State Department-u SAD-a, zemlja formalno postaje članica NATO-a” (Sjevernoatlantski savez, 2022b).

NATO ima intenzivnu saradnju sa Evropskom unijom, koja nije vojni savez niti ima svoju vojsku, pa je članstvo u obe organizacije strateški cilj kako mnogih evropskih zemalja, tako i zemalja Zapadnog Balkana. Međutim, za razliku od Evropske unije koja nema otvorene tenzije sa drugim savezima, zbog prirode svog vojnog karaktera, NATO savez ima specifičan način

odgovora na prijetnje. Odnosi između Saveza i Rusije su napeti zbog invazije na Ukrajinu koja je započela u februaru 2022. godine, uprkos pokušajima da se ostvari partnerstvo i praktična saradnja (NATO zvanična web stranica). U sve nestabilnijem geopolitičkom kontekstu 21. stoljeća, saradnja između Evropske unije i Sjevernoatlantskog saveza ima ogroman značaj. Važno je istaći da članstvo u NATO savezu nije geografska obaveza, već da ono mora biti zasnovano na relevantnoj političkoj procjeni i podrazumijeva predano vojno, finansijsko i drugo učešće u njemu. Savez proširuje perspektivu sigurnosti, promovise demokratske vrijednosti i podstiče konsultacije i saradnju na pitanjima vezanim za odbranu i sigurnost kako bi se izgradilo povjerenje i dugoročno spriječili sukobi.

V AKTERI: KO DONOSI ODLUKE?

Demokratija sama po sebi obuhvata učešće različitih političkih aktera, koji svojim radom direktno ili indirektno utiču na tok unutrašnje i vanjske politike neke zemlje. Teorija Roberta Dahla govori da je odgovor na pitanje “Ko vlada?” ključno u svakoj analizi vanjske politike zemlje. Ukratko, on nudi tri glavne grupe aktera. Kaže da je jedno rješenje da stranke biraju birači na demokratskim izborima. Ideja da vladaju posebni interesi je druga, gdje se misli da uticaj na državnu vanjsku politiku imaju ključne interesne grupe i političke stranke koje ih zastupaju. Treća hipoteza drži da privilegovani zaista vladaju iza “demokratske fasade”, direktno misleći na političku elitu koja ne predstavlja interese građana. Ove teorije Dahl dalje kritikuje

zato što ne priznaju da ključni uticaj imaju vođe. On predlaže da narod i vlada rade zajedno na formiranju efektivne demokratije (Dahl, 1961).

Uzimajući u obzir činjenicu da na strateško pozicioniranje zemalja utiče niz značajnih unutrašnjih i vanjskih aktera, ističu se oni koji imaju izvršnu i zakonodavnu moć. To su u prvom redu šefovi država, vlade i parlamenti/skupštine, unutar kojih postoje različite interesne grupe. Pored toga, pasivno učešće u kreiranju političke volje imaju sami građani, koji izlaskom na izbore i učešćem u političkim procesima izražavaju svoje stavove te zadovoljstvo i nezadovoljstvo vladajućim strukturama. Na taj način, usmjeravaju one koji su njihovi legitimni politički predstavnici u prema određenim vanjskopolitičkim ciljevima. Dakle, akteri koji su analizirani u ovom radu su u skladu sa Dahlovom teorijom pluralističkog pristupa da građani i vlade moraju sarađivati kako bi uspostavili istinski demokratski sistem. Različiti akteri teže ka upotrebi raznovrsnih instrumenata kako bi došli do ostvarenja svog viđenja politike prema EU i NATO savezu.

1. Šefovi država

Lideri često postaju metafora za politiku jer ih vizuelno poistovjećujemo sa idejama njihovih zemalja kroz koje prikazuju politike i predstavljaju građane. Oni više nisu samo pojedinci sa svojim političkim mišljenjem, pa stoga njihove riječi nose težinu mišljenja građana, a njihove odluke i javne izjave tada formiraju javnu sliku prosperiteta zemlje. Prema Marshallu (2008), stavovi o predsjedničkoj moći imaju tendenciju da budu važnija varijabla kada odražavaju ustavna pitanja (posebno ako su povezana sa kontroverznim pitanjima kao što su pobačaji, sloboda govora ili sloboda vjere itd.), jer tada ljudi osjećaju da se mogu intuitivno povezati sa moćnicima ako se njihovi lični stavovi odraze u figuri njihovog lidera. U svom istraživanju Marshall navodi jedanaest razloga zbog kojih je predsjednička moć bitna i neophodno je da njegovu tezu, kao dio razumijevanja politike, svi prihvate: „Svi se moramo oduprijeti iskušenju da refleksno podržimo kao ustavne postupke predsjednika kojeg podržavamo“ (Marshall, 2008: 522).

Jasno je da politički lideri imaju ključnu ulogu u procesima donošenja odluka u zemljama Zapadnog Balkana koje su još uvijek svježije i neiskusne u demokratskom upravljanju. Kao rezultat toga, državne politike su se često mijenjale nakon izbora, što je dovelo do nestabilnih i promjenjivih stavova, što negativno utiče na vanjsku politiku koja nema smjer. Ali, predsjednička uloga vladu ne čini apolitičnom, a opozicione stranke također mogu snažno uticati na tokove vanjske politike neke zemlje. Ključne razlike u politici različitih predsjednika u jednoj državi su suštinske razlike u njihovim ličnostima, koje dalje utiču na krojenje politika.

Zbog ograničenih predsjedničkih mandata u demokratskim zemljama, opravdano je očekivanje da se politika zemlje u određenoj mjeri promijeni svaki put kada novi vođa osvoji vlast. Na primjeru Zapadnog Balkana jasno se uočavaju takve promjene, što će biti potvrđeno u daljoj analizi.

2. Vlast: političke stranke i državne institucije

Prirodu nacionalnih politika je moguće analizirati kroz prizmu zakonodavne vlasti i političkih stranaka koje učestvuju u njoj. Parlamenti ili skupštine su najviši forumi za raspravu i debatu o javnim pitanjima i nacionalnoj politici u bilo kojoj zemlji. U modernim demokratskim političkim sistemima nijedna se odluka ne može donijeti bez članova parlamentarne skupštine.

Političke pozicije privlačan su izbor karijere, pa se stoga političari koji su kandidati na izborima neiscrpno bore za svoje mjesto. Političke stranke u institucijama donošenja odluka i opozicija izvan vlade predstavljaju najmoćnije grupe koje pored šefa države utiču na proces političkog odlučivanja i kreiraju politike. Izabrani službenici u zakonodavnim institucijama imaju priliku da sprovode volju građana koji su glasali za njih, ali istovremeno da zastupaju pojedinačne interese grupa. Ranije je spomenuto da unutar političkih opcija, postoje različite, manje interesne grupe. Ove grupe predstavljaju posebno fokusirane interese koji podržavaju i lobiraju za njih, kao što su naprimjer ekološke grupe, grupe koje zastupaju prava manjina, grupe koje zastupaju euroatlantske integracije, ili dijametralno suprotno, grupe koje im se protive, i slično.

Međutim, uloga individualnih političara može imati posebno osjetljiv položaj. Na Zapadnom Balkanu je naročito popularno mišljenje da su političari korumpirani, a politika demonizirana.

„Ako bi javnost bolje razumjela političku praksu, bila bi manje sklona demoniziranju onih koji su u nju uključeni“ (Corbett, 2014). Corbett tvrdi da se kritika pretežno tiče članova parlamenta, iako su oni obično najuticajniji kreatori politike, oni stvaraju narative, i u ovoj specifičnoj perspektivi oni vode put euroatlantskih integracija svojih država. Ovo dovodi do povezivanja s liderima zemalja Zapadnog Balkana koji svojim političkim potezima pokazuju da su vrijednosti demokratije njihova maska pod kojom skrivaju svoje autoritarne karakteristike. Takvi politički lideri spremni su se pokazati na dva fronta, koketirajući sa zapadnim demokratijama, ali i s liderima sa istoka. Posebno zbog toga, uloga drugih političkih aktera je važna kako bi se uspostavio balans i spriječila autokratija.

3. Javno mnijenje

Obzirom da su EU i NATO savezi koji počivaju na načelima demokratije, jasno je da je odluka da im se zemlja pridruži utemeljena na demokratskoj volji njenih građana. Građani koji imaju izgrađenu političku svijest imaju svoje lično mišljenje o članstvu njihovih zemalja u određenim savezima. Onda kada na izborima biraju svoje istomišljenike, oni legitimno predaju vlast svojim predstavnicima, koji se zalažu za ciljeve koje su promovisali tokom svojih izbornih kampanja. Mišljenja građana i političke elite trebaju biti usklađena, što je jedan od demokratskih principa.

Politički kandidati često koriste EU ili NATO integracije u svojim kampanjama – jedni ih strateški podržavaju i obećavaju da će dati svoj doprinos da se one ostvare, dok drugi ukazuju na mane istih i dokazuju zašto je važno da se zemlja ne oslanja na nadnacionalne institucije.

Javno mnijenje je s toga značajno za istraživanje, a podaci mogu jasno pokazati stavove građana. Ali i kako se oni mijenjaju kroz vrijeme zbog geopolitičkih okolnosti u njihovim regijama. Česta je pojava da se u jednom periodu javlja jača podrška ili otpor ka pristupu savezima. “Ono što istraživanja javnog mnijenja o ovom pitanju čini još važnijim jeste to što će neke vlade vjerovatno staviti jedno ili oba proširenja - ako i kada su pregovori uspješno okončani - na ispitu referenduma” (Cunningham, 1997). Kako to pomaže kreiranju informativne politike o proširenju od strane organizacija poput NATO-a i Evropske unije? Prvo, rezultati otvaraju novu dimenziju određivanja prioriteta politike za nacije zasnovanu na relativnoj snazi javne podrške i otpora

članstvu (Cunningham, 1997). Na osnovu toga, moguće je napraviti komparaciju stanja u regiji i uspostaviti jasnu ljestvicu koja će biti pokazatelj napretka svake zemlje.

VI ANALIZA SLUČAJEVA – ZEMLJE ZAPADNOG BALKANA

1. Albanija

Albanija je bila jedna od prvih zemalja Zapadnog Balkana koja je aplicirala za članstvo u NATO savezu. Strategija nacionalne sigurnosti Albanije iz 2004. godine prepoznaje važnost procesa pristupanja EU i NATO-u i postavlja integracije kao svoju jasnu prekretnicu. Istraživanje provedeno 2007. godine pokazuje da je Albanija imala prijateljski i pozitivan stav prema Savezu, a građani su razumjeli širu sliku i beneficije članstva, te je 89.4% ispitanika izjavilo da podržava članstvo Albanije u NATO-u (Institute for Democracy Perception, 2007). Međutim, postajući članica, Albanija je prešla sa individualnog sistema odbrane na sistem kolektivne odbrane. Pod vodstvom predsjednika Bamira Topija, Albanija se pridružila NATO-u, što je bio jedan od najuspješnijih događaja njegove administracije. Godine 2009. u jednom intervjuu rekao je: „Pristup Albanije NATO-u zajedno sa Hrvatskom izuzetno je važan za moju zemlju. To je ostvarenje težnji albanskog naroda za integracijom u euroatlantsku porodicu. Albanija više nije izolovana. Ulaskom u NATO postajemo sigurna zemlja i dio sigurne regije kojoj pripadamo. Ova stabilnost će doprinijeti ekonomskom razvoju, socijalnoj sigurnosti i stabilnosti institucija“ (Hedl, 2009). Također je najavio da će se Albanija u budućnosti zalagati za punopravno članstvo u EU. Od zvaničnog članstva Albanije u NATO-u, počeo se sprovoditi plan integracije, koji podrazumijeva reforme u sektoru sigurnosti i odbrane, sa ciljem potpune interoperabilnosti sa NATO-om. Kroz svoje članstvo u Savezu, Albanija podržava učešće zemalja Zapadnog Balkana u održavanju mira i stabilnosti regije, a pored toga, srazmjerno i proporcionalno doprinosi aktivnostima cijelog Saveza i osnažuje odbranu i sigurnost. Tako je Albanija postala primjer da i geografski mala i ekonomski nejaka zemlja može izgraditi svoje kapacitete na način da učestvuje u sistemu kolektivne odbrane. Dokaz tome je da je u aprilu 2022. najavljeno da NATO je spreman da obnovi staru vojnu bazu u Albaniji i pretvori je u modern vazduhoplovnu stanicu za svoje operacije na Zapadnom Balkanu (Bohacova, 2022).

Pored toga, povezanost Albanije i EU počinje davne 2003., kada su sve zemlje Zapadnog Balkana okarakterisane kao potencijalne zemlje članice. Zvaničnu aplikaciju za članstvo Albanija je poslala 2009. godine, od kada je saradnja intenzivirana, uručena u mišljenja Evropske komisije, a vlada je radila na usaglašavanju sa kriterijima EU (Evropska komisija, 2020b). Albanija ima status „zemlje kandidata“ za članstvo u EU od 2014. godine, a u aprilu 2018. godine Evropska komisija izdala je bezuvjetnu preporuku za otvaranje pristupnih pregovora (Evropska komisija, 2020b). Ali, politička previranja 2020. godine usporila su proces pristupnih pregovora. Predsjednik Ilir Meta tvrdio je da postoji rizik da Albanija ponovo postane 'Sjeverna

Koreja Evrope', zbog referenci na prošlost i represivnu vladavinu Envera Hoxhe, kao i prepreka vladavini zakona, što se čini kao „kamen spoticanja“ za Albaniju (Jamieson, 2020). Ovo je pitanje prepoznato u Izvješčaju o Albaniji 2020, koji opisuje političko okruženje u Albaniji kao intenzivno polarizirano (Evropska komisija, 2020a). Bez rješavanja političkih pitanja, put Albanije prema EU trenutno se činio nedostižan. Obzirom da je 2021. godina bila obilježena pandemijom korona virusa, politički procesi su bili u manjem fokusu, a vlade brojnih zemalja su proglasile vanredna stanja, čime su skinuli medijske reflektore sa političke scene. U izvješčaju Evropske komisije iz 2021. (Evropska Komisija, 2021a), jasno je vidljiv napredak Albanije u poljima poput političkih kriterija i pravosudnog sistema, dok je razvoj na drugim poljima, poput rodne ravnopravnosti, usporen zbog pandemije. Kako bi Evropska komisija validirala značajni napredak Albanije, u julu 2022. godine održana je Međuvladina konferencija o pristupnim pregovorima sa Albanijom i započet je proces skrininga⁴ (Evropska komisija, 2020b). Albanija ima prednost što iskustva koja su stečena tokom NATO integracija, može iskoristiti i pokazati svoj puni kapacitet u EU integracijama.

Dalje, ističu se politički akteri koji su ključni za euroatlantske integracije. Albanija ima polariziranu politiku, a opozicione stranke imaju značajnu moć u procesu donošenja odluka, iako nisu dio vladine većine. Na čelu zemlje stoje predsjednik i premijer, kao dvije najuticajnije ličnosti koje utjelovljuju misiju albanske vanjske politike. Kao najviše tijelo zakonodavne vlasti, Parlament nastavlja postupak izrade i odobravanja zakona. Jedno od dodatnih ovlasti Parlamenta Republike Albanije je da članovi biraju predsjednika. Zakonodavna vlast postala je jedan od najaktivnijih instrumenata za konsolidaciju državnih institucija i euroatlantskih integracija (Parlament Albanije, službena web stranica). Moć koja je povjerena Parlamentu ima sposobnost da izgradi demokratiju i politike koje će raditi u korist naroda. Postoje dvije dominantne političke stranke - Socijalistička partija Albanije (PSSH, na vlasti 1997–2005) i Demokratska stranka Albanije (PDSH, na vlasti 1992–1997 i 2005-2013) (Stojarová i Emerson, 2009). „Partijski sistem je prilično stabilan: dva glavna politička rivala, demokrati i socijalisti, formiraju zamjenske vlade s drugim malim saveznicima“ (Stojarová i Emerson, 2009: 188). Zbog

⁴ “Proces skrininga (eng. Screening) provode zajedno Komisija i svaka od zemalja kandidata. Ovaj proces omogućava zemljama da se upoznaju sa *acquis-em* i, nakon toga, da ukažu na nivo usklađenosti sa zakonodavstvom EU i navedu planove za dalje usklađivanje. Daljnja svrha skrininga je da se identifikuju one oblasti *acquisa* u kojima je potreban napredak da bi zakonodavstvo zemalja kandidata bilo kompatibilno sa pravilima EU. Ove oblasti su podijeljene u poglavlja” (Evropska komisija).

nedostatka demokratije, albanski narod je na protestima izrazio bijes i nezadovoljstvo zbog korumpiranih izbora 2011. godine. „Opozicioni socijalisti pozvali su na nove izbore nakon što su odbili prihvatiti rezultate parlamentarnih izbora u junu 2009. godine, na kojima je Berishina Demokratska stranka pobijedila s tankom razlikom“ (Koleka, 2011). Ipak, vlada nije radila na demokratizaciji i slobodnim i poštenim izborima, a u prvoj polovici 2017. započeo je još jedan val protesta. “Ostanimo zajedno da imamo slobodne i poštene izbore koje možemo postići samo izbacivanjem ove vlade zločina i (zamjenom) tehnokratskom vladom slobodnih izbora”, rekao je čelnik Demokratske stranke Lulzim Basha, koji je vodio proteste (Deutsche Welle, 2017). Opozicija koju su činili Demokratska stranka i Socijalistički pokret za integraciju tražila je da premijer Rama odstupi, prijeteci bojkotom parlamenta ako se to ne dogodi (Mejdini, 2017). Opozicija je održala obećanje i povukla se iz parlamenta, ostavivši premijera Ramu na vlasti, ali smišljajući drugi plan. Demokratska stranka Albanije i Socijalistički pokret za integraciju su najvažnije suprotstavljene stranke i potpisale su „koalicioni sporazum uoči opštih izbora 25. aprila, nadajući se da će predstavljati snažniji izazov socijalistima koje vodi Edi Rama“ (Sinoruka, 2021). “Na izborima održanim 25. aprila 2021. u Albaniji je Socijalistička partija po treći put pobijedila sa 74 mandata. Najveća opoziciona stranka, Demokratska stranka imala je 59 mandata, Socijalistički pokret za integraciju (LSI) 4 mandata, a ostala 3 mandata pripala su manjoj stranci na sjeveru zemlje. Prvi efekat političkih izbora bio je opoziv predsjednika Republike Ilira Mete. Pored toga, premijer Edi Rama predložio je opozicionom lideru Lulzimu Bashi ne samo da se vrati u parlament i institucije, već i da uđe u novu vladu koja će stupiti na dužnost u septembru” (Zaimi, 2021). Na ovaj način, dokazana je spremnost i volja građana i političkih vođa Albanije da odstupe od zaostalog, koruptivnog sistema i da napokon donesu dugo očekivane promjene.

Čini se da se albanska opozicija nije uzalud borila protiv vjetrenjača s korupcijom, pa nakon više od dvadeset godina potrage za demokratijom, stvari su se počele mijenjati. Problemi s kojima se suočavaju donosioci odluka isti su problemi koji koče integraciju Albanije u EU. Kao što ističe Evropska komisija, promjene su neophodne. Međutim, da bi slika bila konačna treba istaći da “Albanija je jedina zemlja u regiji koja se može pohvaliti međunarodnom političkom agendom koja se sto posto poklapa sa programom zapadnih zemalja: sigurnost lojalnosti u tom regionu gdje su tenzije uvijek visoke, a savezi nestabilni” (Zaimi, 2021). Albanija je postigla opipljive i održive rezultate, nastavljajući svoju posvećenost reformama orijentisanim na EU, a dalje

gradeći svoje kapacitete kao sada već dugogodišnja članica NATO-a. Politički dijalog, a posebno kada je on harmoničan između pozicije i opozicije, ostaje najbitniji faktor za dalji napredak u integracijama.

2. Crna Gora

Od proglašenja svoje nezavisnosti 2006. godine, Crna Gora je progresivno trasirala svoj put ka EU i NATO-u. Strategija nacionalne bezbjednosti Crne Gore zabilježila je da je „strateški cilj Crne Gore da postane punopravna članica NATO-a i EU što je prije moguće“ (2006: 3). Iako se volja građana često mijenjala, s obzirom na to da postoji anti-NATO uticaj koji se najviše ogleda u protestima predvođenim koalicijom Demokratski front, koja je pokrenula kontroverzu oko pristupanja Alijansi, Crna Gora je unatoč tome postala dio NATO-a 2017. godine, čak 11 godina nakon pristupanja Partnerstvu za mir. Put Crne Gore u NATO je bio težak, posebno uzimajući u obzir sve faktore i aktere koji su ga pokušavali opstruirati, a koji su posebno kulminirali pokušajem državnog udara u oktobru 2016. godine, na dan parlamentarnih izbora (Higgins, 2016). Kao dio usklađivanja svog sigurnosnog okvira sa NATO standardima, Crna Gora je izvršila široki program strukturnih i institucionalnih reformi, prateći iskustvo Albanije, koja je bila prva zemlja članica NATO-a sa Zapadnog Balkana, čime je dodatno doprinijela sigurnosti regije.

Političke promjene u Crnoj Gori obično se kolebaju između proevropskih i proruskih. SAD i njihovi evropski saveznici desetljećima su ignorisali prijestupe Mila Đukanovića zbog njegove sposobnosti da Crnu Goru vodi ka članstvu u NATO-u i EU, čak i dok je konsolidovao sistem stranačkog pokroviteljstva i korupcije koji je utvrđivao dominaciju njegove stranke i potkopavao crnogorske institucije (Conley i Šarić, 2020). Đukanović je čak kritikovao EU zbog zanemarivanja regije Zapadnog Balkana: "Svim ljudima u Briselu koji se bave situacijom na Balkanu jasno je da su države Zapadnog Balkana prijeko potrebne EU. Zbunjenost u tim odnosima, ali optimizam da je naša budućnost u EU i da mjesto u EU čeka zemlje Zapadnog Balkana ne jenjava“ (Al Jazeera, 2019). Izbori 2020. godine rezultirali su gubitkom za Demokratsku partiju socijalista (DPS), Đukanovićevu stranku, a opozicija, koju čine: Za

budućnost Crne Gore, Mir je naša nacija i Crno na bijelo, je ostvarila pobjedu, okončavši skoro tridesetogodišnju vladavinu Mila Đukanovića (Utješinović, 2020). Iz navedenog, jasna je uloga političkog vođe kao individue koja “vedri i oblači” kada su u pitanju vanjskopolitika i sigurnosna pitanja. U Crnoj Gori su posebno prepoznati pojedinci koji u političkoj sferi imaju najveći uticaj, koji čak nadilazi uticaj političkih stranaka i građana generalno.

Sve političke odluke Crne Gore donose se u jednodomnom parlamentu. Njegova glavna nadležnost je u procesu donošenja odluka i praćenju rada Vlade (Skupština Crne Gore, službena web stranica). U parlamentu postoje dvije glavne političke opcije, pa su stranke podijeljene u dvije linije: proevropske i konzervativne/populističke. Od 2006. godine Demokratska partija socijalista Crne Gore (DPS) koju predvodi predsjednik Milo Đukanović osvojila je većinu u parlamentu i nije se suočila sa izazovima da ostane na vlasti do 2020. „U parlamentu izabranom 2006. godine, sedam partija podržalo je bliske veze sa Srbijom i predstavljali su srpske ili prosrpske glasače. Uloga ideologije i programa ostaje podređena ličnosti i razlikama u pitanju identiteta“ (Stojarová i Emerson, 2009: 129). Na izborima 2020. značajno ih je izazvala koalicija Za budućnost Crne Gore, koja je osvojila 32,55 posto glasova, dok je Đukanovićeva Demokratska partija socijalista osvojila 35,06 posto (Nacionalna izborna komisija Crne Gore, 2020). Ovakvi rezultati donijeli su promjenu na političkoj sceni Crne Gore. Nova vlast na čelu sa Demokratskim frontom i premijerom Krivokapićem ipak nije potpuno odgovarala političkim izazovima, pa je već 2022. godine formirana nova vlada, a Dritan Abazović je preuzeo ulogu premijera, čime je zamijenio etnonacionalistu Krivokapića.

Činom potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i Privremenog sporazuma o trgovini i pitanjima vezanim za trgovinu 2007. godine, Crna Gora je formalno pristala na pridruživanje Evropskoj zajednici i njenim državama članicama, čime je preuzela odgovornost za svoju evropsku budućnost. Država je 2008. godine podnijela zahtjev za članstvo u EU a od 2010. godine ima status kandidata za članstvo. Komisija je 2010. godine dala pozitivno mišljenje o aplikaciji Crne Gore, identifikujući sedam ključnih prioriteta koje bi trebalo riješiti da bi pregovori počeli, a Evropsko vijeće joj je dodijelio status kandidata. U decembru 2011. Vijeće je pokrenulo proces pristupanja s ciljem otvaranja pregovora u junu 2012. godine. Pristupni pregovori sa Crnom Gorom počeli su 2012. godine. Nakon deset godina pristupnih pregovora, otvorena su sva 33 poglavlja, od kojih su tri privremeno zatvorena (Delegacija EU u Crnoj Gori,

2021). Sama činjenica da pregovori traju već cijelu deceniju ukazuju na to da Crna Gora još uvijek nije potpuno spremna za članstvo u EU, iako je napredak na brojnim poljima očigledan. Bez obzira što većina građana podržava članstvo, vlada treba uložiti dodatne napore i pokazati proaktivniji stav da ostvari taj cilj.

Politička previranja, nedostatak konsenzusa i međustranačkih odnosa značajno su uticali na EU integracije, kojima i dalje razni problemi stoje na putu. Izvještaj Evropske komisije o Crnoj Gori prepoznao je rad parlamenta kao jedno od mnogih pitanja, kao što su „... polarizacija, politizacija institucija i uključivanje svih aktera u demokratski proces, posebno u parlamentu, i njegova uloga u demokratizaciji“ (Marović, 2020). Pored toga, korupcija je jedno od gorućih pitanja u Crnoj Gori. Zbog činjenice da je DPS na vlasti od početka novog milenijuma, ukazala se prilika za mnoge političare da zloupotrijebe moć, iako je Parlament tijelo koje bi trebalo da bude vođa borbe protiv korupcije. Crna Gora se nalazi na 64. mjestu prema indeksu percepcije korupcije za 2021. godinu, pokazuje Izvještaj o indeksu percepcije korupcije (Transparency International, 2021). Zakon o slobodi vjere ili vjerovanja i pravnom statusu vjerskih zajednica donio je nove podjele i probleme u Crnoj Gori, kao i proteste građana. „Nova vlada u Podgorici predložila je velike izmjene posljednjeg vladinog zakona o vjeri - što je razbjesnilo moćnu Srpsku pravoslavnu crkvu“ (Kajošević, 2020). Izgleda da promjene obećavaju zaštitu za sve vjerske zajednice, ali u osnovi jačaju veze sa Srpskom pravoslavnom crkvom, koje su bile oslabljene u prethodnoj vladi. Međutim, pretpostavlja se da se u vezi s ovim zakonom postavljaju dodatna pitanja koja pretpostavljaju niz drugih problema, posebno nacionalne i vjerske prirode, koji navodno pojačavaju polaritet u vladi, s obzirom na to da se stavovi Krivokapića i Đukanovićeve strane bitno razlikuju po pitanju ovog problema. Ovi protesti potaknuli su novi val nacionalizma, koji je skandalozan u zemlji u kojoj je većina građana vjerski orijentisana. Ipak, rivalstvo između dvije glavne političke opcije, Krivokapića i Đukanovića, pokrenulo je novu seriju protesta zbog Odluke o kriterijima za sticanje crnogorskog državljanstva 2021. godine (Janković, 2021). S obzirom na to da DPS slabi prema slabijim izbornim rezultatima na izborima 2020. godine, budućnost politike u Crnoj Gori određivat će opozicione stranke, koje će, ukoliko budu u stanju da izvrše potrebne promjene i demokratizaciju, biti u mogućnosti da vode evropski put. Međutim, problem u Crnoj Gori su nesuglasice između vlade i članova vladajuće većine koje usporavaju reforme u zemlji, te je jasno da je politička scena duboko podijeljena, posebno od posljednjih izbora.

3. *Sjeverna Makedonija*

Sjeverna Makedonija već godinama članstvo u EU i NATO-u smatra svojim strateškim ciljem. Tako je od 1999., kada je pokrenula MAP, do samog članstva, vrijedno radila na reformi sigurnosnog i odbrambenog sistema, ali se suočavala i sa drugim problemima koji su se nalazili na tom putu. Nakon rješavanja spora oko imena s Grčkom putem Prespanskog sporazuma, Sjeverna Makedonija je postala država članica NATO-a 2020. godine. „Dovodeći Sjevernu Makedoniju u društvo zapadnih institucija, premijer Zoran Zaev nada se da će potaknuti strana ulaganja i zacementirati demokratiju u zemlji koju je Evropska komisija opisala kao žrtvu „zarobljavanja države“ pod njegovim prethodnikom Nikolom Gruevskim“ (Hopkins, 2019). U svojim nacionalnim strategijama Sjeverna Makedonija dokazuje da je spremna za integraciju u EU i NATO zajednice. „Republika Makedonija svoju budućnost vidi integrirana u NATO i EU. Odbrambeni sistem Republike Makedonije u potpunosti je spreman da preuzme odgovornosti i obaveze koje proizlaze iz članstva u NATO-u, uključujući dugoročni doprinos regionalnoj i euroatlantskoj sigurnosti i stabilnosti“ (Ministarstvo odbrane, Republika Makedonija, 2012:7). Ali, čini se da Sjeverna Makedonija ima više političkih protivnika, osim Grčke. Historijske i jezičke veze s Bugarskom ne idu na ruku putu ka pristupanju EU, zbog prijetnje Bugarske da stavi veto na formalno pokretanje pregovora o pristupanju EU sa Sjevernom Makedonijom. "Jednostavno nije u redu da makedonski jezik bude prepreka našoj evropskoj budućnosti ako je EU zajednica vrijednosti koja slavi različitosti", rekao je Nikola Dimitrov, zamjenik premijera Sjeverne Makedonije za evropske integracije (Barigazzi, 2020). Sjeverna Makedonija suočava se s frustrirajućim preprekama, ali sa političkom voljom svojih čelnika postepeno rješava probleme koji su duboko ukorijenjeni u historiji zemlje, što je pohvalno. Činjenica da je već jednom prevazišla probleme i postigla strateški cilj članstva u NATO-u, ostaje nada da će se na isti način uspješno razriješiti i druga pitanja. Ako riješi ove probleme, dostići će svoj puni potencijal za članstvo u EU.

Nakon rješavanja spora sa Grčkom, NATO je otvorio vrata Sjevernoj Makedoniji, koja trenutno teži članstvu u EU. Promjena imena je predstavljala tešku odluku koja je na kraju kompromisno donešena, a ubrzo nakon toga donijela je pozitivne promjene. Sjeverna Makedonija je identificirana kao potencijalni kandidat za članstvo u EU tokom samita Evropskog vijeća u

Solunu 2003. godine. Njen Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, prvi u regionu, na snazi je od 2004. godine. Podnijela je zahtjev za članstvo u EU u martu 2004. i Vijeće joj je 2005. godine dodijelilo status kandidata. Komisija od oktobra 2009. godine kontinuirano preporučuje otvaranje pristupnih pregovora sa Sjevernom Makedonijom, koji su konačno otvoreni 2020. godine. U julu 2020. godine nacrt pregovaračkog okvira predstavljen je državama članicama. U julu 2022. godine održana je Međuvladina konferencija o pristupnim pregovorima sa Sjevernom Makedonijom, a Komisija je započela proces skrininga (Evropska komisija, 2022b). Trenutno se Sjeverna Makedonija nalazi u istom položaju kao i Albanija, a postoje mišljenja da će dvije zemlje u paketu postati članice Evropske unije.

Skupština Republike Sjeverne Makedonije i Nacionalno vijeće za evropske integracije vode dijalog sa Evropskim parlamentom i bave se pitanjima važnim za pristupanje (zvanična web stranica Skupštine Republike Sjeverna Makedonija). Zajednički cilj svih sjeverno-makedonskih stranaka je pridruživanje EU i na tome aktivno rade zajedno, što potvrđuje Izvještaj o Sjevernoj Makedoniji za 2020. godinu. „Sjeverna Makedonija nastavila je s provođenjem reformi povezanih sa EU tokom izvještajnog perioda. Nastavljeni su naponi na jačanju demokratije i vladavine zakona, uključujući aktiviranje postojećih provjera i ravnoteža te kroz rasprave o ključnim političkim i zakonodavnim pitanjima “(Evropska komisija, 2020c).

Političke stranke kojima su odobrena mjesta u Skupštini imaju moć odlučivanja da utiču na dalji proces integracija. „Osnovna linija podjele u Makedoniji je etničko cijepanje između makedonskih i albanskih stranaka. Aktivne su i stranke ostalih etničkih manjina, ali od 2002. godine najvažnije od njih traže partnerstva među glavnim makedonskim strankama“ (Stojarová i Emerson, 2009: 171). „SDSM je bila najjača vladina stranka u periodu 1992.–1998. i 2002.–2006. Također je učestvovala u nacionalnoj koalicionoj vladi koju je 2001. godine vodio VMRO-DPMNE“ (Stojarová i Emerson, 2009: 172). Nakon uspješne saradnje između stranaka, VMRO-DPMNE postala je najuspješnija politička stranka u zemlji. Od 2009. Sjeverna Makedonija je dio evropskog sistema informacija o putovanjima i odobravanju, a njeni građani mogu slobodno putovati u šengensko područje (ETIAS). Evropska komisija pokrenula je dijalog na visokom nivou s makedonskom vladom 2012. godine. Nakon rješavanja spora s Grčkom, Sjeverna Makedonija se suočava s izazovom koji značajno utiče na članstvo u EU, a to je spor s Bugarskom. Ali, neki članovi Evropskog parlamenta pokazuju podršku Sjevernoj Makedoniji.

„Europarlamentarci žele da bugarske vlasti prestanu davati „provokativne izjave“ protiv Sjeverne Makedonije. Oni također hvale „zreli i uravnoteženi odgovor Severne Makedonije na juriš Bugarske“ (Nielsen, 2021). Vlasti u Sjevernoj Makedoniji trenutno aktivno rade na uklanjanju prepreka u odnosima s Bugarskom kako bi mogli nastaviti s pridruživanjem EU. Bugarska ostaje pri svom zahtjevu da Sjeverna Makedonija pristine na izmjenu ustava kako bi priznala bugarsku manjinu. Ovakav uslov se mnogima čini kao apsurdan, obzirom da se pred vladu Sjeverne Makedonije po drugi put postavljaju zahtjevi da mijenja svoj identitet. U ovom slučaju, očekivanja koja Bugarska ima se kose sa njihovom politikom, obzirom da je značajan nivo diskriminacije Makedonaca u Bugarskoj jer tvrde da makedonski jezik ne postoji, te da je zapravo dijalekt bugarskog jezika.

4. Bosna i Hercegovina

Politička klima u Bosni i Hercegovini također je sklona promjenama u skladu sa promjenama vlasti. Službeni stavovi države izloženi su u Sigurnosnoj politici Bosne i Hercegovine koja nije ažurirana od 2006. godine. Tamo se navodi da „Pridruživanje Evropskoj uniji i NATO-u ostaje glavni prioritet na svim nivoima. To uključuje potpunu provedbu Daytonskog sporazuma i provođenje tekućih reformi u procesu pridruživanja Partnerstvu za mir s NATO-om, kao i pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju s Evropskom unijom “(Predsjedništvo BiH, 2006:18). Ali, politička gledišta polarizirana su po pitanju pridruživanja NATO-u. Bošnjaci i bosanski Hrvati podržavaju ideju integracije, dok postoji snažno protivljenje bosanskih Srba, predvođenih Miloradom Dodikom, članom Predsjedništva iz reda srpskog naroda. Njegova stranka Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) dovodi u pitanje napredak u daljnjoj saradnji sa NATO savezom koja vodi ka članstvu, a ni druge stranke koje predstavljaju bosanske Srbe ne žele članstvo u savezu. Nakon slanja Programa reformi, dokumenta koji slijedi logiku Godišnjeg nacionalnog plana, a koji je korak prije aktiviranja Akcionog plana za članstvo (MAP), SNSD Milorada Dodika ušao je u državnu izvršnu vlast. Trenutni status je da „Bosna i Hercegovina trenutno učestvuje u Akcionom planu za članstvo (MAP) i jedina je država u tom statusu, nakon što se Crna Gora pridružila u junu 2017. godine, a Sjeverna Makedonija u martu 2020. godine “ (Zvijerac, 2020). U okviru Akcionog plana za članstvo, saradnja zemlje sa NATO-om je

strukturirana kroz Program reformi Bosne i Hercegovine. Ovaj reformski program ističe reforme koje vlada namjerava da preduzme i olakšava pružanje podrške NATO-a tim naporima (Sjevernoatlantski savez, 2022c). Iako je dokument sam po sebi dokaz da BiH ide ka članstvu u NATO-u, medijski istupi određenih političara pokušavaju dokazati upravo suprotno, uporno tvrdeći da BiH ne treba postati članica Saveza, iako su za vrijeme svog mandata odobrili ranije navedene dokumente. Ali, ako postoji prilika za sakupljanje političkih bodova, bosanski Srbi će je iskoristiti, čak i ako je nužno u suprotnosti s njihovim stavovima o nečlanstvu. Destruktivni pritisci protiv integracija postali su sve jači kada je BiH 2021. godine ušla u političku krizu. Međutim, BiH i NATO ostaju partneri koji zajednici prevazilaze krizu, a NATO pruža podršku operaciji EUFOR Althea u BiH pod vodstvom EU u okviru Berlin plus sporazuma (Sjevernoatlantski savez, 2022c). “U svjetlu ničim izazvane ruske invazije na Ukrajinu 2022. godine, NATO povećava svoju podršku partnerima, uključujući Bosnu i Hercegovinu, kako bi im pomogao da izgrade svoje sposobnosti i ojačaju svoju otpornost” (Sjevernoatlantski savez, 2022c).

S druge strane, postoji zajedničko mišljenje Predsjedništva da bi BiH trebala postati članica EU, ali prepreke su različite, tako da zemlja i dalje zadržava status „potencijalnog kandidata”, koji je dobila 2003. godine. Bosna i Hercegovina je podnijela zahtjev za članstvo u EU 2016. godine. Komisija je usvojila svoje Mišljenje o zahtjevu zemlje za članstvo u EU 2019. godine, identifikujući 14 ključnih prioriteta koje zemlja treba ispuniti u pogledu otvaranja pregovora o pristupanju EU. Mišljenje predstavlja sveobuhvatnu mapu puta za duboke reforme u oblastima demokratije/funkcionalnosti, vladavine prava, osnovnih prava i reforme javne uprave (Evropska komisija, 2022c). Evropska unija je opet, 2022. godine, odbila dati BiH status kandidata za članstvo. Područja koja su problematična za napredak BiH prema članstvu u EU su vladavina zakona, društveno-ekonomski razvoj, transport i energetika, digitalna agenda, sigurnost i migracije i dobri odnosi sa zemljama u regiji “(Kosić, 2018: 21).

Politički sistem Bosne i Hercegovine, s obzirom na višeslojnu podjelu vlasti, prilično je kompleksan i zahtijeva dobru koordinaciju između tijela i nivoa. „S obzirom na to da je Bosna i Hercegovina pristupanje Evropskoj uniji postavila kao prioritet, to znači da Parlament mora igrati važnu ulogu u praćenju cjelokupnog procesa integracije. Iako su budući pregovori sa Unijom također u nadležnosti izvršne vlasti, platforma koja je zastupljena u pregovorima trebala

bi se temeljiti na podršci Parlamenta. Stoga je prije i nakon svake runde važnih pregovora neophodno konsultovati Parlament i poštovati njegov stav“ (Zajednička publikacija parlamenta u Bosni i Hercegovini o evropskim integracijama, 2017). Direkcija za evropske integracije, kao tijelo Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, osnovana je radi koordinacije procesa integracije BiH u EU. Ovo tijelo imalo je vodeću ulogu u davanju odgovora na upitnik Evropske komisije. Ali, politička klima tokom godina u zemlji čini integracijske procese sporim i nestabilnim, osim potpisivanja Akcionog plana za članstvo. Sukob između opozicije i pozicije, kao i sporo formiranje vlasti godinama su otežavali integracije BiH u EU i NATO. Politički prioriteti u BiH promijenili su se kada je na Lokalnim izborima 2020. opozicija stekla značajnu prednost u odnosu na prethodne godine. „Uspješne stranke pojavile su se uglavnom početkom devedesetih ili su nastale odvajanjem od prvobitnih. Sve velike stranke povezane su s određenim etničkim skupinama i mogu se uglavnom klasificirati kao nacionalističke u svjetlu njihovih programa i prezentacija. ... U stvarnosti sve stranke kontroliraju uske grupe pojedinaca snažno fiksirane na ličnost stranačkog vođe, a istaknuti političari često se tačno optužuju za klijentelizam i podmićivanje“ (Stojarová i Emerson, 2009: 97). Stranke sa sjedištem u Republici Srpskoj ponavljaju stavove Srbije o ulasku BiH u NATO, dok se stranke sa sjedištem u Federaciji BiH zalažu za pristupanje NATO-u i EU. Međutim, obzirom na visok nivo korupcije, koja je postala modus operandi vladajućih stranaka, reforme potrebne za euroatlanske integracije su spore.

“Iako se i u Bosni i Hercegovini zbog privlačnosti članstva u EU o NATO-u ponekad govori samo kao o stepenici na putu prema članstvu u EU, pa se tako tvrdi da nema zemlje koja je ušla u EU a da prije toga nije postala članica NATO-a, u slučaju BiH ulazak u NATO predstavlja ne samo važniji nego i dohvatljiviji cilj, ali, naravno, samo pod uvjetom da se unutar BiH postigne neophodan politički konsenzus o tome, što je preduvjet za članstvo u NATO-u. Naime, za razliku od Unije, čije je daljnje proširenje u ovom trenutku, unatoč proklamiranoj politici i obećanjima, krajnje upitno i neizvjesno, proširenje NATO-a predstavlja realan i dosegljiv cilj. Unija je već dugo suočena s realnim zamorom od proširenja, što pogotovo vrijedi u slučaju najvećih i najvažnijih članica, poput Francuske, bez čijeg zelenog svjetla nema nastavka proširenja” (Romic, 2021).

Politička scena u BiH je popraćena čestim skandalima, aferama i problemima, koji su većinom u režiji etnonacionalistikih stranaka (SDA, HDZ i SNSD) koje su na vlasti od kraja rata. Aktivnosti

političkih opcija u BiH potaknute političkom krizom koja je počela 2021. godine odrazile su se na nedostatak napretka u integracijama. Prijetnje secesijom, borba za izmjene Izbornog zakona, jačanje malignih uticaja, ratohušačka i nacionalistička retorika obilježile su 2021. i 2022. godinu, ne ostavljajući prostora za pozitivne društvene i političke promjene. Kriza je počela u julu 2021. kada je Valentin Inzko, tadašnjih visoki predstavnik, zabranio poricanje genocida i utvrđenih ratnih zločina, kao i veličanje ratnih zločinaca. Predstavnici srpskog naroda odgovorili su bojkotom centralnih institucija, koji traje od tada (Gadžo, 2021). Pored toga, visoki predstavnik Christian Schmidt je svoj mandate obilježio korištenjem Bonskih ovlasti⁵, kako bi stabilizirao situaciju u zemlji. Navedena dešavanja predstavljaju kočnicu u procesu izuzetno neophodnih reformi u BiH, koje bi pored članstva u savezima, osigurale stabilnu i demokratsku zemlju. Jasno je da su promjene neophodne, ali ono što nedostaje je volja političkih elita koje slijede svoje interese, koji su uglavnom na štetu građana. S toga, prilika za promjenu stanja, ili nastavak poniranja, leži u sljedećim izborima u BiH.

5. Srbija

S obzirom na turbulentnu prošlost Srbije sa NATO-om, vezano za NATO intervenciju 1999. godine, jasno je da postoji snažna opozicija njenom članstvu i od strane političkih lidera i od strane građana. Srbija službeno ne teži da postane članica, obzirom da je vojno neutralna od 2007. godine, ali aktivno radi na partnerstvu i saraduje sa Alijansom u određenoj mjeri.

“Srbija je neutralnost proglasila teškom za održavanje, jer je niko ne priznaje, niti Vlada Srbije traži njeno priznanje. Država manevrira između Istoka i Zapada, a životni standard i mogućnosti stanovništva nisu ni blizu onima iz vremena Jugoslavije. Reakcija Srbije na rat u Ukrajini jasno odražava kako ta zemlja u praksi želi da djeluje neutralno. Dok je svijet podijeljen na dva velika bloka – od kojih jedan oštro osuđuje, a drugi zanemaruje ili prećutno podržava potez Moskve –

⁵ “Na sastanku održanom u decembru 1997. godine u Bonu, Vijeće za implementaciju mira se složilo da OHR-u da značajne ovlasti, kako bi se izbjeglo odgađanje ili opstruiranje provedbe Dejtonskog sporazuma od strane lokalnih nacionalističkih političara. Od OHR-a je zatraženo da:

-usvaja obavezujuće odluke kada se čini da lokalne stranke nisu u stanju ili ne žele djelovati;

-smijeni sa dužnosti javne službenike koji krše zakonske obaveze ili Daytonski mirovni sporazum općenito” (OHR, 1998).

Beograd i dalje naglašava svoju neutralnost i odbija da otvoreno stane na jednu stranu. Pretpostavlja se da zemlja ne želi samo da pokaže svoj neutralni status svijetu, već da izvuče maksimum iz trenutne geopolitičke situacije. U stvarnosti, Srbija želi da održi dobre odnose sa Rusijom, bez otuđenja od glavnih evropskih donosioca odluka. Plan za sada funkcioniše, jer s jedne strane, Ruska Federacija nije dodala zemlju na listu neprijateljskih država, a sa druge strane, kritički glasovi iz Brisela ne dopiru do visine koja se ne može zanemariti” (Sztítás, 2022).

Zvanično, u Strategiji nacionalne bezbednosti stoji da su „njeni polazni stavovi: očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta, vojna neutralnost, briga za srpski narod van granica Republike Srbije, evropske integracije i efikasna vladavina zakona“ (Narodna skupština Republike Srbije, 2019: 1). Od 2000. godine različiti srpski predsjednici imali su različite ideje o NATO-u: s jedne strane postojala je politika nezainteresovanosti (početak 2000. godine), a s druge strane pragmatična saradnja (uglavnom nakon 2006. godine, kada se Srbija pridružila Partnerstvu za mir). Drugi razlog koji remeti podršku je priznavanje nezavisnosti Kosova* od strane mnogih država članica NATO-a. Predsjednik Aleksandar Vučić njeguje dobre odnose sa NATO-om, što potvrđuje general Tommaso Vitale, šef NATO-ovog vojnog ureda za vezu u Beogradu: „Iako se na prvi pogled možda ne čini tako, ako malo bolje pogledate, vidjet ćete da se partnerstvo između NATO-a i Srbije zaista odvija na mnogim poljima. Od velike civilne vježbe za reagovanje u vanrednim situacijama održane u Srbiji u oktobru 2018. godine, preko saradnje u oblastima nauke i tehnologije, do pripreme vojnika za međunarodne mirovne operacije. Ovo su samo neke od vrsta naše saradnje“ (Al Jazeera, 2020). Dakle, postoji značajna saradnja, iako se povremeno NATO bombardovanje Srbije koristi kao narativ za prikupljanje političkih poena.

S druge strane, pristupanje EU službeni je cilj nacionalne vlade, a Srbija ima status „zemlje kandidata“ od 2012. godine. Srbija je započela pregovore o pridruživanju Evropskoj uniji, što je posljednji korak ka članstvu u EU. Trenutno ima ukupno otvorenih 17 od 35 poglavlja, od kojih su dva privremeno zatvorena: poglavlje 25 (nauka i istraživanje) i poglavlje 26 (obrazovanje i kultura), a nova poglavlja se očekuju u narednom periodu (Ministarstvo javne uprave i lokalne samouprave). Evropska komisija je od 2021. počela primjenjivati revidiranu metodologiju integracije, koja će se, između ostalog, primijeniti i na Srbiju. Predsjednik Vučić je izrazio podršku novom načinu pregovora: „Poglavlja će se otvarati u klasterima i verujem da na taj

način u jednoj godini možemo otvoriti više poglavlja nego u prethodna tri ili četiri zajedno“ (Maksimović, 2021). Koristeći je, Srbija je do sada otvorila 4 klastera, zaključno sa decembrom 2021 (Evropska komisija, 2021). Ali, Srbija će se možda još uvijek suočavati sa preprekom dok se ne postigne formalni sporazum sa Kosovom*, kako bi nastavila proces integracije.

Iako je politički sistem Srbije uglavnom centralizovan, stranačka politika je i dalje važna, posebno u Narodnoj skupštini. Trenutno lista "Aleksandar Vučić- Zajedno možemo sve", koju predvode predsjednik Aleksandar Vučić i njegova Srpska napredna stranka, ima 120 od 250 mjesta u Skupštini (Vlada Republike Srbije, 2022). Od izbora 2012. godine, Srpska napredna stranka osvaja većinu, na svakim sljedećim izborima osvaja sve više mjesta (Narodna skupština Republike Srbije). Između 2000. i 2012. većinu su imali Srpska radikalna stranka i Demokratska stranka, koje su vremenom izgubile svoj uticaj. „Iz perspektive rastućeg broja literature o nacionalizaciji i decentralizaciji stranaka, bilo bi stoga važno pažljivo pratiti dalji razvoj regionalnih autonomija i etno-regionalnih partija u Srbiji“ (Stojarová i Emerson, 2009: 149) .

Srbija treba dalje da radi na reformama kako bi nastavila proces integracija u EU. Odbor za evropske integracije dio je Narodne skupštine, a ministrica za evropske integracije Jadranka Joksimović očekuje da će Srbija otvoriti intenzivne ministarske razgovore između Beograda i Brisela (Ivković, 2021). Evropski parlament insistira na boljim odnosima Beograda i Prištine, ali dodatni problem Srbiji mogla bi predstavljati intenzivna saradnja s Kinom i Rusijom. „Normalizacija odnosa između Srbije i Kosova* je prioritet i preduslov za pridruživanje Evropskoj uniji“ (Radio Slobodna Evropa, 2020). Iz ove perspektive, neophodno je pratiti partijsku politiku vodeće stranke, s obzirom na to da ona dominira politikom Srbije i da opozicija nije dovoljno jaka da joj predstavlja izazov, što je potvrđeno i na izborima 2022. godine. Pored toga, apetit za proširenjem unutar Evropske unije trenutno se čini prilično slabim. Većina srpske opozicije podstiče reforme, koje su suština integracije i pripreme za članstvo, ali za njih su mnogo više od članstva, predstavljaju nadu ka više demokratskoj Srbiji. Sve dok su promjene u političkom životu Srbije vidljive, to znači da postoji volja za napretkom. Međutim, politika “sjedenja na dvije stolice” koju Srbija vodi od početka rata u Ukrajini, ne pomaže njenom položaju u evropskim okvirima. Također, jasno je da Srbija i Rusija imaju jake odnose, te da postoji odlučnost da se ti odnosi nastave odvijati u punom kapacitetu, uprkos konfrontaciji evropskih zemalja.

6. Kosovo

Kompleksna geopolitička realnost u kojoj je “rođena” mlada država Kosovo* puna je izazova koji je sputavaju da učestvuje u međunarodnim organizacijama, kao što su EU i NATO. Skupština Republike Kosovo* je jednostrano proglasila nezavisnost 2008. godine i također izrazila svoju „... želju da se u potpunosti integriše u evroatlantsku porodicu demokratija“ (Visoki komesar Ujedinjenih naroda za izbjeglice). Od ovog trenutka započela je borba za međunarodno priznanje, koja i dalje traje, a najveća prepreka je, očigledno, stav Srbije. Poslijeratni status quo između Kosova* i Srbije prekinut je od 2011. godine podrškom Evropske unije za dijalog između država. Nezavisnost Kosova* još uvijek ne priznaju mnoge zemlje, koje uglavnom podržavaju srpski pogled⁶ na Kosovo*.

Prisustvo bezbjednosnih snaga (KFOR) pod vodstvom NATO-a pomoglo je mirovnim operacijama i pomirenju društva nakon sukoba. “Prvobitni ciljevi KFOR-a bili su da odvрати ponovno neprijateljstvo, uspostavi sigurno okruženje i obezbijedi javnu sigurnost i red, demilitarizuje Oslobođilačku vojsku Kosova*, podrži međunarodne humanitarne napore i koordinira sa međunarodnim civilnim prisustvom. Danas, KFOR nastavlja da doprinosi održavanju sigurnog i bezbjednog okruženja na Kosovu* i slobode kretanja za sve” (Sjevernoatlantski savez, 2022d). Godine 2012., premijer Hashim Thaçi zatražio je da se Kosovo* pridruži programu Partnerstvo za mir, koji bi stvorio formalno partnerstvo između Kosova* i NATO-a, ali jedna od glavnih prepreka u tom pogledu je neutralnost NATO-a u pogledu kosovske* državnosti. Četiri države članice NATO-a (Španija, Grčka, Slovačka i Rumunija) odbile su priznati nezavisnost Kosova*. „Za razliku od procesa integracije u EU za Kosovo* u kojem uprkos svim izazovima, postoje slučajevi unutrašnjeg konsenzusa prema Kosovu*, napredak postignut u vezi sa integracijom u NATO još je ograničeniji“ (Živković, 2019).

Evropska unija ima svoju Misiju za vladavinu prava na Kosovu* (EULEX), pruža podršku relevantnim institucijama vladavine prava na Kosovu* na njihovom putu ka povećanju

⁶ Srbija ne priznaje Kosovo* kao nezavisnu državu i nastavlja da ga smatra Autonomnom Pokrajinom Kosovo i Metohija. Zemlje poput Rusije i Kine zastupaju iste stavove, kao vid podrške Srbiji.

efikasnosti, održivosti, multietničnosti i odgovornosti, bez političkog uplitanja i u punoj saglasnosti sa međunarodnim standardima ljudskih prava i najbolje evropske prakse (Kancelarija Evropske unije na Kosovu, 2021). Međutim, proces pristupanja EU također koče različite prepreke. Put ka EU integracijama ostaje težak iz tri glavna razloga: nepriznavanje Kosova* od strane pet država članica EU (Španija, Slovačka, Rumunija, Grčka i Kipar), nedostatak reformi u tehničkom aspektu mjera koje proizilaze iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i Evropske reformske agende, te nedostatak političke spremnosti i volje EU za proširenje. Govoreći na međunarodnoj konferenciji u Berlinu, Tači je rekao da Kosovo* zaslužuje bezvizni režim jer je ispunilo sve uvjete koje je postavila EU. „Iako je Kosovo * blokirano u liberalizaciji viznog režima, a (Sjeverna) Makedonija i Albanija blokirane u pokretanju pregovora (s EU), Srbiji se obećava otvaranje novih poglavlja“, (AP News, 2019). Političke prepreke, prvenstveno nepostojanje dijaloga između Beograda i Prištine, koče daljnju integraciju i vanjsku politiku Kosova*. I NATO i EU i dalje su prisutni kao sigurnosni akteri na Kosovu*. Treba vidjeti šta će nositi budućnost, posebno otkako su u aprilu 2021. održani predsjednički izbori na Kosovu*, na kojima je pobijedila Vjosa Osmani (Deutsche Welle, 2021). „Republika Kosovo* je stvorila jasno poverenje da su euroatlantske integracije cilj njenih građana, ali bismo želeli da budemo sigurni da će se ovaj proces ubrzati, kako bi se garantovao mir i stabilnost u regionu, ali i za povećanje životnog standarda građana u našem regionu“, navela je Osmani na godišnjem Samitu za proces saradnje Jugoistočne Evrope (Euronews Albania, 2021).

Prvi izbori za Skupštinu Republike Kosovo* održani su 2001. godine, a od tada su najuticajnije političke stranke Demokratska stranka Kosova, Demokratska liga Kosova, Savez za budućnost Kosova i od 2010. godine Pokret Samoopredeljenje, dok stranke etničkih Srba nemaju dobre izborne rezultate (Stojarová i Emerson, 2009). „Analizirajući kosovski stranački sistem, ne smije se izostaviti čvrsta veza između lokalnih političara i organizovanog kriminala - rezultat prethodnog sukoba, okruženja bez demokratije i klanovske strukture kosovskog društva“ (Stojarová i Emerson, 2009.:156). Budući da gotovo ne postoje razlike u stranačkim dnevnim redovima, pa im nedostaje osjećaj polarnosti i stranačke konkurencije, birači glasaju prema vlastitom izboru kandidata.

Kako je politička klima turbulentna, međunarodni akteri i dalje su snažno uključeni u održavanje mira na Kosovu*. Zemlji je potrebna politička stabilizacija, ekonomski, socijalni i politički

napredak, a to su imperativi i EU i NATO-a u smislu integracije. Iako se obično drži političkih savjeta svojih saveznika, kosovska skupština odlučila je 2018. godine da formira sopstvenu vojsku, znajući da taj potez ne ide u korist pomirenja (Loxha, 2018). S obzirom na to da su skupštinski izbori održani 2021. godine, teško je predvidjeti kako će se pregovori o pristupanju odvijati u budućnosti. Kosovo* bi se trebalo usredotočiti na poboljšanje odnosa sa Srbijom, s ciljem nastavka procesa demokratizacije i olakšavanja odnosa sa EU i NATO-om.

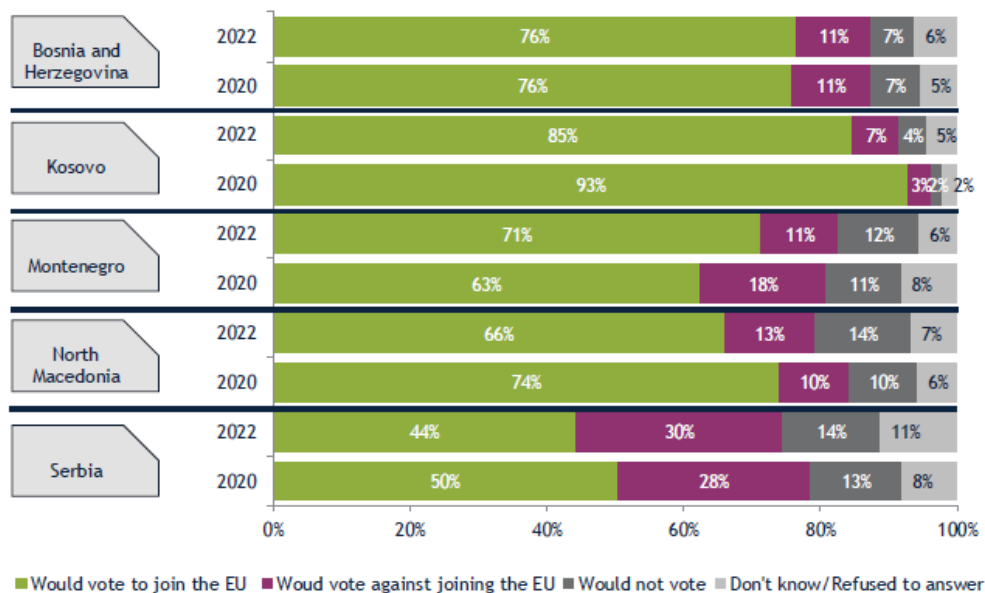
VII PERCEPCIJA GRAĐANA O VANJSKOPOLITIČKIM PITANJIMA

Kada se govori o integracijama, nemoguće je odvojiti mišljenje i stavove građana, obzirom da oni daju legitimnu moć svojim političkim predstavnicima. Međunarodni republikanski institut (IRI) proveo je istraživanje o podršci Evropskoj uniji na Zapadnom Balkanu, a istraživanje pokazuje „entuzijazam za čvršće veze s Evropskom unijom“ (IRI, 2020). Prema ovoj studiji, većina u svim zemljama izjavila je da će glasati za integracije u EU ako se održi referendum. Na Kosovu velika većina (93 posto) podržava pristupanje, a jake većine u BiH (76 posto) i Sjevernoj Makedoniji (74 posto) također bi glasale za pridruživanje EU (IRI, 2020). Obzirom da IRI provodi istraživanja na godišnjoj bazi, moguće je uporediti podatke iz 2020. i 2022. godine, kako bi se odredio pravac razvoja javnog mnijenja, posebno uzimajući u obzir nagle geopolitičke promjene prouzrokovane ratom u Ukrajini (Slika 3). Vidimo da je podrška članstvu u EU blago opala u Sjevernoj Makedoniji, Srbiji i na Kosovu*, dok je u BiH ostala ista, a značajno je porasla u Crnoj Gori. Na pitanje o toku vanjske politike, većina u BiH, Sjevernoj Makedoniji i na Kosovu* je “za” zapadnu orijentaciju, dok je većina u svim zemljama, osim Srbije, “za” članstvo u EU (IRI, 2022).

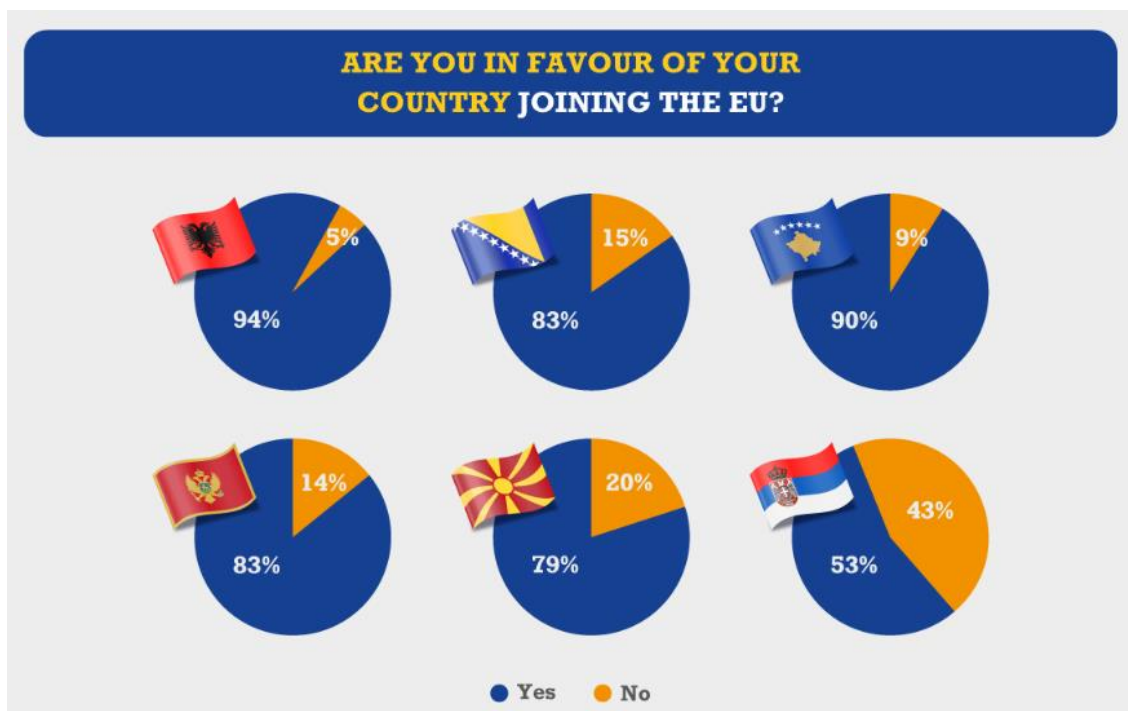
If a referendum were held today on our country joining the European Union, how would you vote?

(2022 vs 2020)

Slika 3. Poređenje stavova o članstvu u EU iz 2020. i 2022. godine (IRI, 2022)

Slika 4. pokazuje rezultate istraživanja Evropskog fonda za Balkan o interesu građana svih zemalja Zapadnog Balkana za članstvo u EU, a zaključak je da pozitivan stav dominira u svim zemljama.

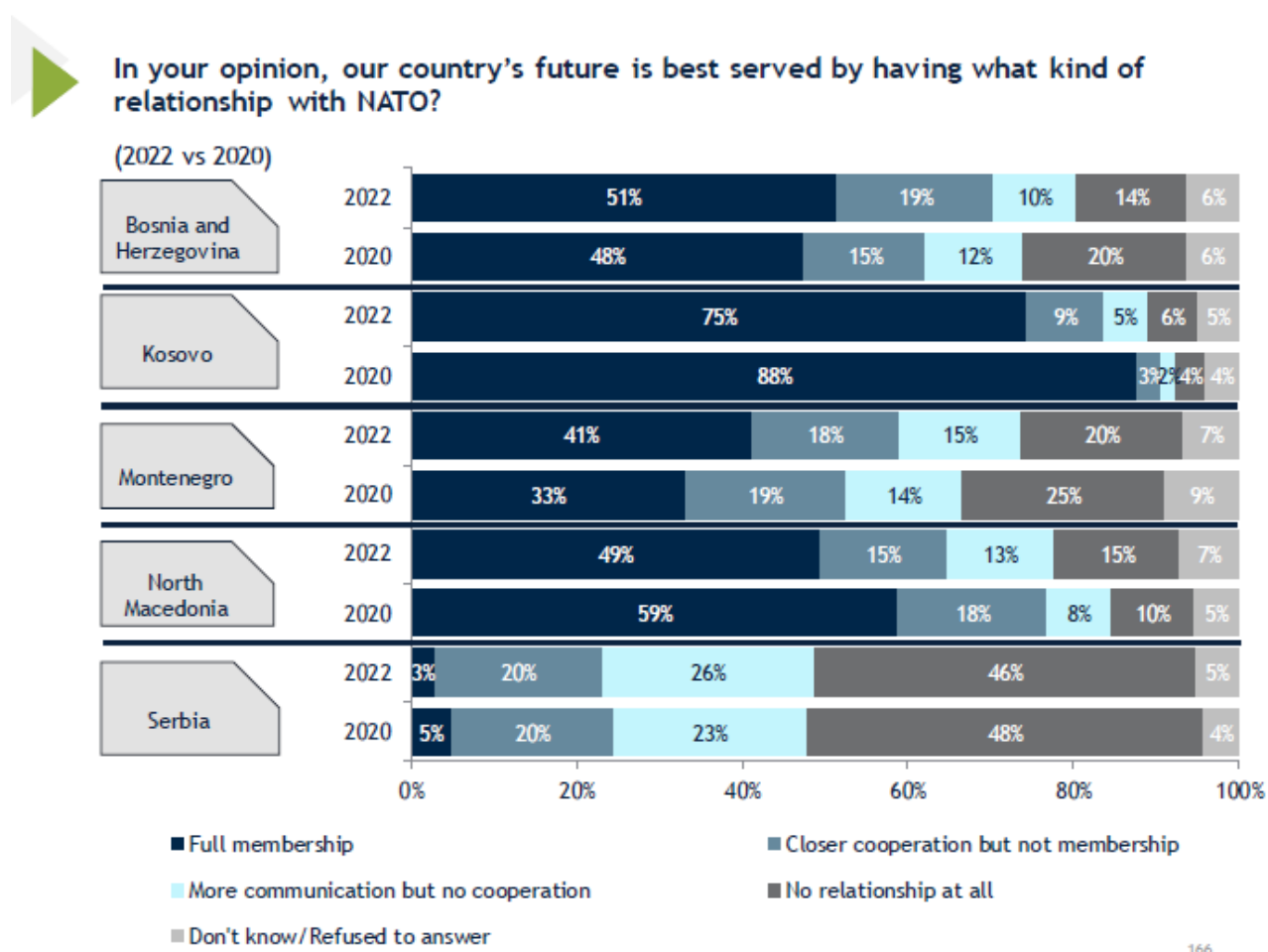

Slika 4. Mišljenje građana zemalja Zapadnog Balkana o članstvu njihove zemlje u EU (European Fund For the Balkans, 2021)

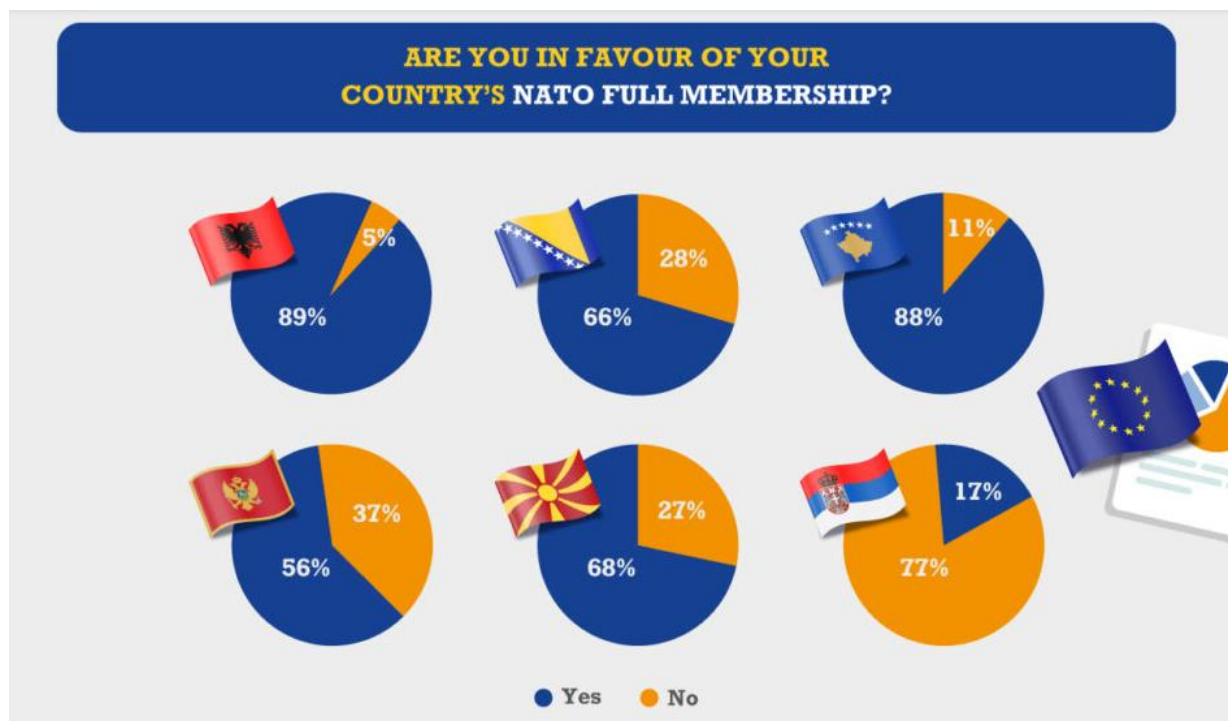
Dakle, stavovi o članstvu u EU su kristalno jasni, građani svih zemalja Zapadnog Balkana prepoznaju svoju budućnost u Evropskoj uniji. Međutim, kao što je ranije navedeno, dobra volja građana nije dovoljna, već je potrebno da oni svoje stavove prije svega iskažu na izborima, a onda da izabrana vlast započne ozbiljne reforme koje bi vodile ka članstvu u Uniji. Ovo opće mišljenje ljudi trebalo bi da postane pokretačka snaga političkih aktera koji rade u korist želja građana i trude se da poboljšaju proces pristupanja svoje zemlje Evropskoj uniji. Rezultati IRI-jeve ankete potvrđuju da postoji snažna podrška EU integracijama. Na Zapadnom Balkanu nema značajnijeg protivljenja članstvu u EU, osim u slučaju Srbije, gdje je dio građana protiv članstva u EU. Zemlje Zapadnog Balkana su proevropske, ali imaju različite puteve, kao što je prethodno razrađeno. Kosovo* i Bosna i Hercegovina imaju status 'potencijalnog kandidata', dok su Albanija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Srbija dobile status 'kandidata', ali su u različitim fazama pregovora (Evropski parlament, 2020). Međutim, put do članstva u EU je dug i trenutno se čini beskrajnim, a sadašnje države članice malo čine da to poboljšaju.

Podrška NATO-u porasla je i u BiH, ali i u Crnoj Gori koja je već zemlja članica, u odnosu na prethodnu anketu IRI-ja 2020. godine (Slika 5, IRI, 2022). Iste stavove potvrđuje i istraživanje

Evropskog fonda za Balkan, prema kojem otklon prema članstvu u NATO-u postoji samo u Srbiji (Slika 6). Blago opadanje je primjetno u slučaju Sjeverne Makedonije, koja je također najsvježija članica Saveza, a u Srbiji preovladavaju negativni stavovi ka članstvu u NATO-u, dok postoji značajna podrška saradnji sa Savezom koja ne podrazumijeva članstvo (IRI, 2022). Zvanična istraživanja pokazuju da oko 89% Albanaca podržava članstvo u NATO-u, te da prepoznaje beneficije istog (Ministarstvo odbrane Republike Albanije, 2022). Dakle, građani prepoznaju važnost članstva i saradnje sa NATO-om i shvataju da je Savez mnogo više od samo bezbjednosne organizacije koja utiče na mir i stabilnost. NATO učvršćuje svoju poziciju na Zapadnom Balkanu kao proizvođač sigurnosti i posrednik međudržavne saradnje.

Slika 5. Poređenje stavova prema NATO-u iz 2020. i 2022. godine (IRI, 2022)

Slika 6. Mišljenje građana zemalja Zapadnog Balkana o članstvu njihove zemlje u NATO-u (European Fund for the Balkans, 2021)

Poredeći rezultate dva relevantna istraživanja, stvara se realna slika o javnom mnijenju. Može se reći da su građani zemalja Zapadnog Balkana politički osviješteni i da posvećuju pažnju vanjskoj politici. Iako je njihova moć veoma ograničena i iskazuje se primarno na izborima, svakih nekoliko godina, važno je primijetiti da postoji razumijevanje osnovnih geopolitičkih tokova. Jasno je da na razumijevanje građana utiče mnogo faktora, od kojih je najprisutniji uticaj medija, ali generalni interes građana za politiku postoji, te je važno da on u budućnosti nastavi jačati. Demokratski osviješteno građanstvo je svakako jedna od odlika visoko razvijenog društva, koje je karakteristično za euroatlantske zemlje.

VIII EU I NATO PERSPEKTIVA ZAPADNOG BALKANA: KOJE SU MOGUĆNOSTI, A KOJA OGRANIČENJA?

Iz prethodnih dijelova, jasno se da zaključiti da su ograničenja čak brojnija od mogućnosti za članstvo navedenih zemalja u EU i NATO savezu. Reformski procesi su stabilni, ali neujednačeni i u mnogim oblastima postignuti napredak je ocijenjen kao nezadovoljavajući. Usložnjena geopolitička situacija ne doprinosi situaciji, obzirom da je rat u Ukrajini istakao brojne mane i neefikasnosti Sistema EU i NATO-a. Bez lažnog optimizma, Zapadni Balkan i dalje ostaje važna regija na radaru ovih saveza, a zemlje nastavljaju biti partneri, ali se međusobni odnosi mogu iskazati u različitim oblicima. Regija će uskoro biti u potpunosti okružena članicama EU i NATO-a, ali će većina zemalja u doglednoj budućnosti ostati na periferiji zapadne zajednice.

"Od zemalja Zapadnog Balkana se očekuje da provedu reforme po uzoru na Sloveniju i Hrvatsku, te da na kraju podignu svoje ekonomske i druge standarde i usklade ih sa standardima drugih zemalja članica EU. Treba imati na umu da je EU prvenstveno ekonomska zajednica, dok se članstvo u NATO-u, iako nije jedan od uslova za pristupanje, podrazumijeva za zemlje članice EU i time se u osnovi završava čitav proces pridruživanja elitnom zapadnom svijetu. Članstvom u EU i NATO-u zemlje bi dobile pristup evropskoj ekonomiji i bezbjednosti, ali bi njihov položaj, kao i uticaj u regionu bio značajno drugačiji, a to se prije svega odnosi na Srbiju" (Mustafić i Preljević, 2018).

Glavni razlozi za pasivan put zemalja Zapadnog Balkana su što su zemlje još uvijek oštećene zbog nasilnih sukoba devedesetih godina i pokazuju manje razvijene političke i ekonomske sisteme, i dalje doživljavaju etničke tenzije, granične sporove, zabrinutost za imigraciju i izbjeglice, lošu infrastrukturu, proliferaciju oružja i značajne probleme povezane s organizovanim kriminalom i korupcijom (Grillot, Cruise, D'erman, 2010). Korupcija je jedan od glavnih izazova za vladavinu prava, životne šanse i egzistenciju ljudi na Zapadnom Balkanu. To je i uzrok i posljedica kriminalne kulture koja prožima regiju, a način na koji je korupcija povezana sa politikom sugerise određeni stepen organizovane korupcije. "Zapadni Balkan je region prepun političke korupcije, ali koristi koje politički zvaničnici imaju od korupcije nisu ograničene na lično bogaćenje. Proširuju se na njihovu konsolidaciju političke moći. Korupcija

tu nije samo kao privremeni patološki simptom ili nuspojava nefunkcionalnog demokratskog režima, već kao sistematičnija strategija upravljanja društvom od strane političkih elita koje namjerno koriste korupciju da bi pobijedile na izborima i produžile svoj ostanak na vlasti. Korupcija, antikorupcija i demokratija na Zapadnom Balkanu postaju oruđe za legitimizaciju vlasti i delegitimizaciju opozicije, kao i za suprotstavljanje nelojalnim partijskim kadrovima, nekooperativnim biznismenima i masovnim medijima” (Sotiropoulos, 2017: 23).

Međutim, međunarodni akteri, bez obzira na sve nedostatke i ograničenja u mladim demokratijama Zapadnog Balkana, ne odustaju od integracija ili nuđenja alternativnog puta, obzirom da, i u slučaju nečlanstva, neophodno je održati dobrosusjedske odnose. “S jedne strane, EU i NATO su uložili značajna sredstva u region i stalno potvrđuju svoje opredjeljenje za proširenje. S druge strane, neintegracija bi imala značajne negativne političke, ekonomske i psihološke implikacije za dotične zemlje i negativan uticaj na evropsku sigurnost” (Grimm i Zore, 2008).

Nužno je da se situacija posmatra iz dva ugla: regije u cjelini i samostalnih, pojedinačnih zemalja. Integracija pojedinih zemalja, a ne regiona u cjelini, više doprinosi samopercepciji svake zemlje kao države članice, a ne kao dijela regionalne zajednice. U oba slučaja, jasno je da je scenarij integracija idealan i progresivan za regiju, makar se odnosio na članstvo u jednoj od dvije organizacije o kojima je riječ u ovom radu. Upravo članstvo u EU i NATO, kao politička i sigurnosna neminovnost, može podsticati osjećaje povjerenja i zajedništva na Zapadnom Balkanu. Međutim, iz prethodnog je jasno da su integracije dug i mučan posao, posebno otežane korupcijom i manjkom političke volje, iako bi beneficije za građane bile mnogobrojne. S toga, najbolja šansa za Zapadni Balkan je da ide metodom “jedna po jedna stepenica”, te da se približava savezima onda kada su zemlje zaista spremne ispunjavati obaveze koje članstvo nosi.

Ograničavajući faktor predstavlja i uticaj drugih velikih svjetskih sila na regiju. Čelnici zemalja Zapadnog Balkana nisu dovoljno dorasli da uticaje iskoriste kao beneficiju, već stoje po strani i dopuštaju da im “gosti” diktiraju pravila. “Osim što je strateški politički region, Balkan je i ekonomski važna kapija za svjetske sile. U međuvremenu, Sjedinjene Države, Rusija, Kina i EU pokušavaju da iskoriste ovu priliku da prošire svoj uticaj na Balkanu. Uprkos ekspanziji trgovine, a posebno ulozi EU u stabilizaciji Balkana, avet etničkih sukoba u regionu ostaje i svjetske sile koriste ovu situaciju. S druge strane, krhkost vlada na Balkanu ih sprječava da se

okrenu jednoj stranoj sili. U međuvremenu, strategija ravnoteže snaga značit će da balkanske vlade mogu iskoristiti prednosti ekonomskih sporazuma, paketa pomoći i političke podrške više stranih sila. Činjenica je da su velike sile koje igraju glavnu ulogu u regionu, umjesto da pružaju prilike za rast u regionu, više zabrinute za korištenje ovih zemalja u svojoj igri moći. Da su lideri Balkana mudri, iskoristili bi ulaganja i ekonomsko partnerstvo vanjskih sila da povećaju djelotvornost administrativne strukture i ekonomskih institucija” (Bagheri, 2020).

Postoje alternativni putevi koji ne uključuju integracije u EU i NATO, ali je upitno da li mogu parirati najzastupljenijim savezima u Evropi. Jedan od njih je Inicijativa Otvoreni Balkan, čije su članice Srbija, Albanija i Sjeverna Makedonija. Pored toga, zemlje Evropske unije su se angažovale za inicijativu Berlinski proces. Postoje interesne grupe koje se bore za ove alternativne puteve, međutim postoje i one koje im se žustro protive. Na vladama zemalja Zapadnog Balkana ostaje da preuzmu leadersku ulogu i odrede koji put može biti povoljan za njihove vanjskopolitičke odnose. Euroatlantske integracije su najizglednija mogućnost, ali prije svega je potrebno smanjiti ograničenja na minimum, pa onda u potpunosti preuzeti obaveze koje integracije nose. EU i NATO nastavljaju sa svojim usaglašenim pristupom sigurnosti i stabilnosti na Zapadnom Balkanu, ali je nužno da zemlje pokažu jaču inicijativu za reforme.

“Zemlje Zapadnog Balkana su na dobrom putu da postanu članice EU i NATO-a, uprkos povremenim privremenim zastojsima. Ova dvojna integracija se smatra neophodnom kako bi se smanjili percipirani strahovi i sigurnosne dileme. Iako su alternative stavljene na sto (kao što je veća orijentacija ka Rusiji, politika nesvrstanosti ili politički islam), one očigledno nisu održive na duge staze, čak i ako ih dijelovi političke elite u nekim zemljama stave kao taktički potez u unutrašnjoj politici” (Grimm i Zore, 2008).

IX BERLINSKI PROCES: STEPENICA PREMA EU INTEGRACIJAMA?

Berlinski proces je jedna od mogućnosti za integraciju Zapadnog Balkana na specifičan način, a koji direktno može dati “vjetar u leđa” euroatlantskim integracijama, iako ih ne podrazumijeva u svojoj suštini. “Berlinski proces pokrenut je 2014. godine, nakon što je predsjednik Evropske komisije Jean Claude Juncker izjavio da pod njegovim nadzorom neće biti proširenja. Bio je to period kada je proces pristupanja zemalja Zapadnog Balkana EU bio u ćorsokaku” (Nechev i Velinovska, 2022). Uspostavljen je na inicijativu Vlade Njemačke, kao platforma za saradnju na visokom nivou između visokih zvaničnih predstavnika zemalja Zapadnog Balkana i njihovih kolega u zemljama domaćinima Berlinskog procesa (Berlin Process, 2022). Njemački kancelar Scholz je u svom mandatu posebno istakao da Zapadni Balkan ostaje veoma važna regija za Njemačku, te da će nastaviti raditi na poboljšanju i jačanju saradnje. “Berlinski proces "sa Njemačkom na mjestu vozača" je stvorio "efekat socijalizacije" među političkim liderima Zapadnog Balkana i sa liderima iz određenih članica EU” (Nechev i Velinovska, 2022).

Slika 7. prikazuje osnovne stubove saradnje na kojima se Berlinski proces zasniva, a najvažniji ciljevi su određeni “Deklaracijom njemačkog predsjedavajućeg iz 2014., koja je imala za cilj ostvariti konkretan napredak u:

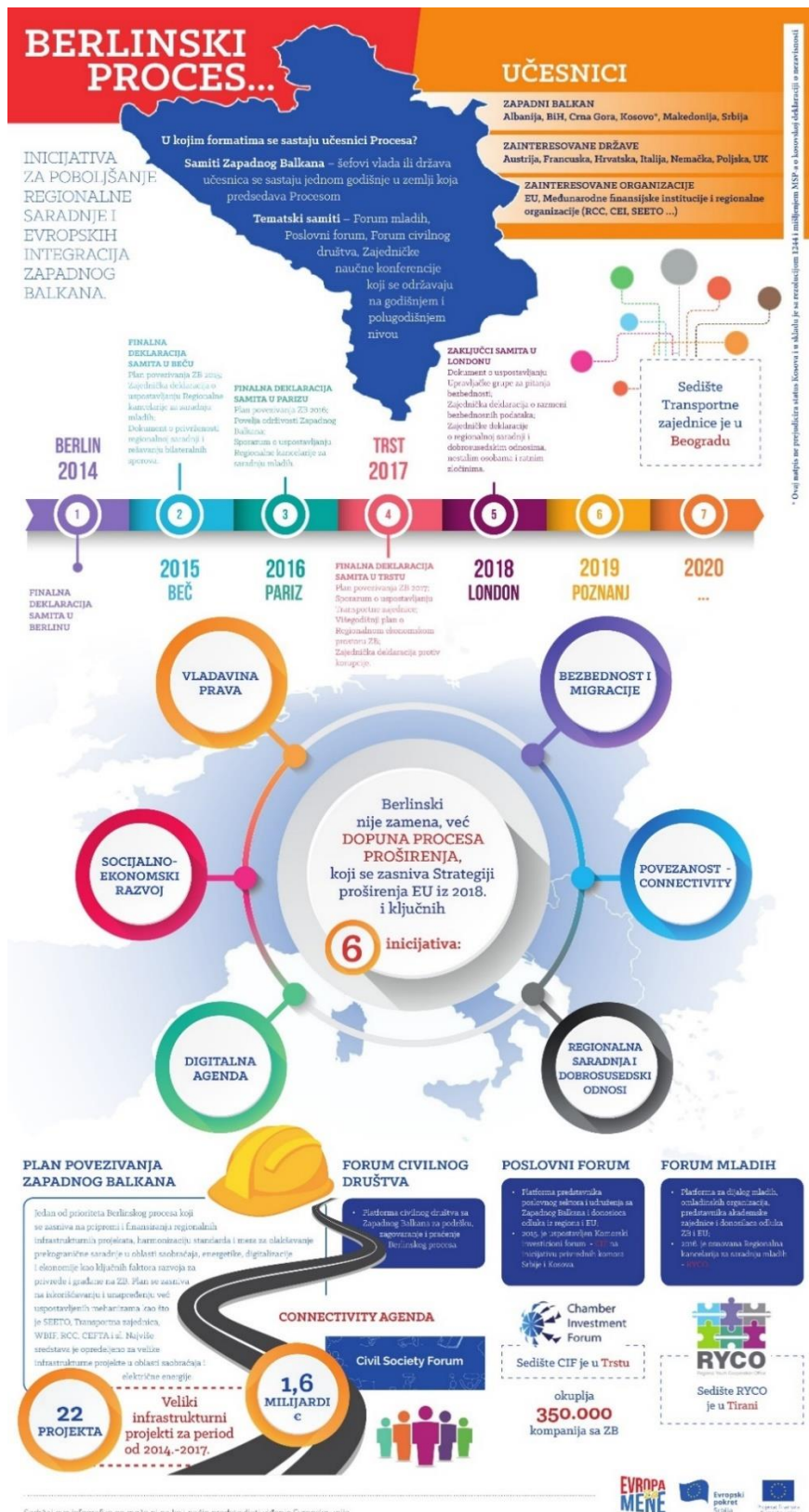
1. Rješavanje otvorenih bilateralnih i unutrašnjih pitanja
2. Postizanje pomirenja unutar i između društava u region
3. Jačanje regionalne ekonomske saradnje
4. Postavljanje temelja za održivi rast” (GIZ, 2018:6).

Neki od rezultata koji su pokazatelji uspjeha Berlinskog procesa su i Sporazum o roamingu, izgradnja saobraćajne i energetske infrastrukture, te rad Regionalnog ureda za mlade (RYCO).

Od 2014. do danas, svake godine se održava samit svih učesnika, a sama struktura Berlinskog procesa je fleksibilna, što znači da svake godine, druga zemlja članica EU uzima predsjedavanje na samitu. Berlinski proces ima ulogu pokretača regionalne saradnje i rješavanja zajedničkih problema od značaja. “Berlinski proces s Njemačkom na čelu stvorio je socijalizacijski učinak među političkim liderima Zapadnog Balkana i s liderima iz određenih država članica EU.

Njegovanje i izgradnja ovog elementa vrlo je važna za regionalnu saradnju na Balkanu i evropsku budućnost ovih zemalja, što predstavlja još jedan vrlo važan razlog za nastavak Berlinskog procesa. To je naročito istinito s obzirom na to da je kredibilitet EU gotovo nestao u ovom dijelu Evrope nakon debakla koji je predstavljalo neotvaranje pristupnih pregovora s Albanijom i Sjevernom Makedonijom” (Nechev i Velinovska, 2022). Mnogi autori nazivaju Berlinski proces “političkom inicijativom najvišeg ranga”, jer je dala izuzetan doprinos izgradnji povoljnijih međusobnih odnosa na Zapadnom Balkanu.

Generalni zaključci do sada ukazuju na to da je, uprkos postojećim izazovima, Berlinski proces u cjelini imao značajan pozitivan uticaj na regiju. Postavio je regiju na stabilnu poziciju na infrastrukturnoj mapi EU, ujedinio regionalno civilno društvo zajedničkim ciljevima i istakao ulogu građana i mladih u promoviranju dijaloga i društvenih promjena. Kroz oblasti saradnje i teme diskusije na godišnjim sastancima Berlinskog procesa, postignuto je da su izgrađeni mostovi saradnje između zemalja Zapadnog Balkana i da su adresirana pitanja koja nisu direktno obuhvaćena pristupanjem EU. Također, Berlinski proces je poslužio kao platforma na kojoj zemlje regiona promovišu i razmjenjuju svoje stavove o zajedničkim izazovima sa kojima se susreću. Posebno je doprinio regiji tako što ju je ponovo vratio u fokus EU, te forsira aktivni razvoj u svjetlu procesa evropskih integracija, a također će imati svoje mjesto u mogućem doprinosu transformaciji politike proširenja EU u budućnosti.

Slika 7. Berlinski proces (European Western Balkans, 2020)

X OTVORENI BALKAN: DOBRA PRILIKA ILI SPORNA IDEJA

Inicijativa Otvoreni Balkan također može biti prvi korak ka alternativnom putu Zapadnog Balkana, kao način ujedinjenja i stvaranja manje, trgovinske unije. Otvoreni Balkan je ekonomska i politička inicijativa sa tri zemlje članice, a to su Albanija, Sjeverna Makedonija i Srbija, koja ima za cilj povećanje trgovine i saradnje, kao i unapređenje bilateralnih odnosa. Ideja je nastala prvobitno kao “Mini Schengen”, sa namjerom da Otvoreni Balkan, između ostalog, obezbijedi veće mogućnosti za trgovinu, razmjenu studenata, te da ova ekonomska zona priprema zemlje da postanu članice Evropske unije (Simić, 2019). Premijeri Albanije i Sjeverne Makedonije, Edi Rama i Zoran Zaev, zajedno sa predsjednikom Srbije Aleksandrom Vučićem, sastali su se u Novom Sadu i potpisali deklaraciju o namjerama za uspostavljanje slobodnog kretanja ljudi, robe, usluge i kapitala između tri zemlje (Simić, 2019). Inicijativa je otvorena za preostale članice „zapadnobalkanske šestorke“, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Kosovo*, da se pridruže.

Međutim, šefovi zemalja Zapadnog Balkana imaju često različite stavove o Otvorenom Balkanu, tako da postoje različite interpretacije ciljeva ove inicijative . Albanski premijer Edi Rama tvrdi da “Otvoreni Balkan je izdanak Berlinskog procesa, nije alternativa Berlinskom procesu, nije kontradiktorna inicijativa, on je potomak Berlinskog procesa. Otvoreni Balkan je ni manje ni više nego mehanizam za ubrzavanje Berlinskog procesa. To je to! Nema ničeg unutar Otvorenog Balkana što je u suprotnosti sa Berlinskim procesom” (Tirana Post, 2021). Potpuno suprotno, predsjednik Crne Gore, Milo Đukanović, Otvoreni Balkan smatra nedemokratskim i veoma spornim projektom, te tvrdi da “je autorima ideje Otvorenog Balkana cilj nestanak Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova i Sjeverne Makedonije, te da bi se to sigurno završilo ratom i još ponekim genocidom” (Al Jazeera, 2022). Sličan stav ima i predsjednica Kosova*, Vjosa Osmani, koja kaže da “Inicijativom Otvoreni Balkan predsjednik Srbije Aleksandar Vučić pokušava da proširi svoj hegemonistički pristup na cijeli region i tretira Kosovo kao neravnopravnog partnera, nepriznavanjem njegove nezavisnosti” (Euronews Albania, 2022). Bosna i Hercegovina i dalje je podijeljena po ovom pitanju. Dok Republika Srpska želi pristupiti Otvorenom Balkanu, iz Federacije Bosne i Hercegovine raspoloženi su za vraćanje Berlinskom procesu (Gajić, 2022). Otvoreni Balkan podržavaju i druge političke ličnosti, kao što su Gabriel

Escobar, specijalni izaslanik SAD-a za Zapadni Balkan i Oliver Varhelyi, evropski komesar za susjedstvo i proširenje, što pokazuje da akteri koji imaju najznačajniji uticaj na Zapadni Balkan, ipak pružaju podršku inicijativi, bez obzira na značajno protivljenje drugih aktera.

Iako osnivači Otvorenog Balkana ostaju privrženi Berlinskom procesu i RCC-u, ističu da projekat ne zavisi od EU, što implicira da projekat Otvoreni Balkan nije još jedan “prenos vlasništva” na lokalne zemlje. Ne odbacujući mogućnost da je projekat samo “politički teatar”, umor od „trke za Evropu” praćen domaćim pitanjima mogao zaista pritisnuti tri šefa država da istraže inovativni pristup i zaista integrišu region. Dakle, Otvoreni Balkan je trenutno “između dvije vatre”. Inicijativa generalno ima za cilj poboljšati živote običnih ljudi i ukloniti lokalne prepreke ekonomskom prosperitetu regije. Ciljevi inicijative Otvoreni Balkan ne donose ništa novo regionu, oni donose samo osnovne vrijednosti koje su mu odavno zaista potrebne.

“Beograd, Priština i Skoplje imaju zajedničku percepciju da njihove nevolje nisu domaće već strane. Tri rukovodstva smatraju da poštivanje evropskih normi nije dovoljno i da ustupci samo donose više zahtjeva. Postoji ideja da su izazovi „izmišljeni“ i da rješenja ne ostaju u potpunosti u rukama triju vlada. Drugim riječima, Otvoreni Balkan je pokušaj lokalizacije onoga što se percipira kao vanjska prepreka. Stoga ne bi bilo iznenađujuće da se projekat pokaže kao “političko pozorište”, bilo da odvraća birače od domaćih pitanja ili da stvori platformu za vršenje pritiska na EU. Ako je to slučaj, osnivači su učinili suprotno. Potencijalni neuspjeh Otvorenog Balkana samo će dokazati nesposobnost lokalnih lidera i potrebu za nadzorom EU” (Semenov, 2022).

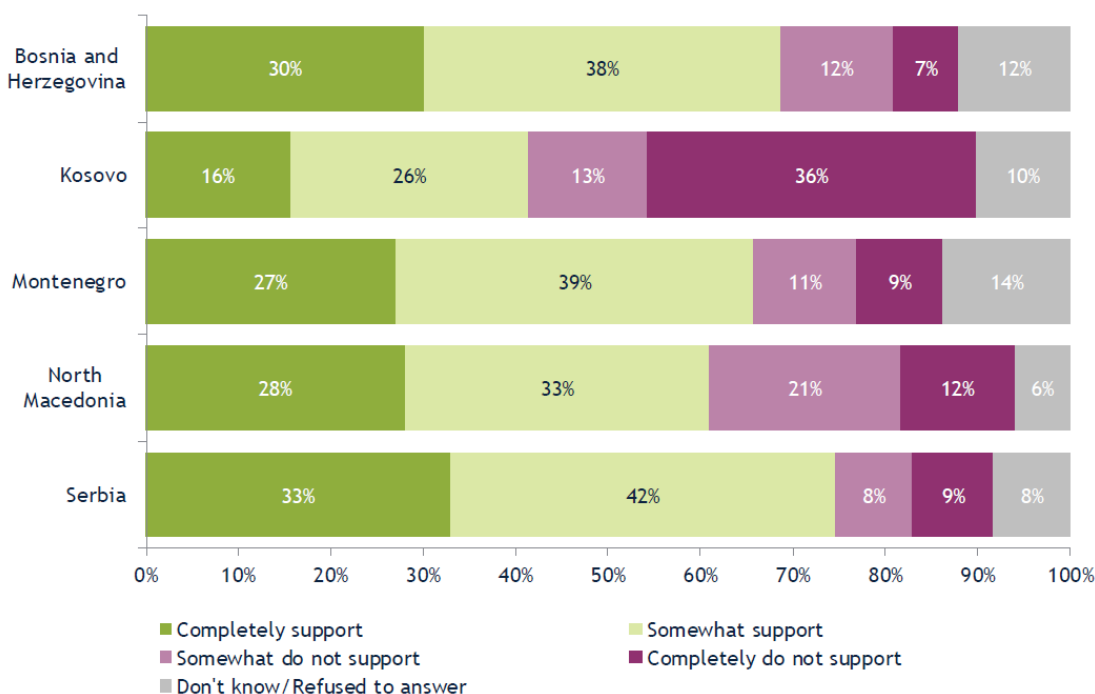
Dakle, iako je primarna ideja da Otvoreni Balkan pomogne u integraciji Zapadnog Balkana, popularna je i retorika koja tu inicijativu udaljava od EU, te služi kao instrument za dokazivanje toga da Zapadni Balkan ima dovoljno kapaciteta za samostalnost. To pokazuje da je skepticizam koji vlada vezano za ciljeve inicijative ipak opravdan, te da je potrebno kritički pristupiti i napraviti analizu šire slike.

Istraživanja pokazuju da građani optimističnije posmatraju Otvoreni Balkan, te da vjeruju da je ta ideja korisna i dobra za njihove zemlje i regiju. IRI anketa je “pokazala snažnu podršku Inicijativi Otvoreni Balkan, sporazumu između Sjeverne Makedonije, Srbije i Albanije o podršci slobodnom kretanju ljudi, robe, usluga i kapitala i saradnji u rješavanju vanrednih situacija između tri zemlje” (Slika 8). Većina anketiranih u BiH (68%), Crnoj Gori (66%), Sjevernoj

Makedoniji (61%) i Srbiji (75%) podržava inicijativu, a Kosovo* je krajnje sa samo 42% podrške (Slika 8.)” (IRI, 2022). Pokazuju se tri glavna faktora, a to su podrška prozapadnim institucijama, priznanje dugotrajnih etničkih tenzija i posvećenost Inicijativi Otvoreni Balkan (IRI, 2022).

The Open Balkan Initiative is an agreement among North Macedonia, Serbia and Albania that aims to enable the free movement of people, goods, services and capital and cooperation for protection from catastrophes among the three countries. Do you or do you not support the Open Balkan Initiative?

Slika 8. Podrška inicijativi Otvoreni Balkan (IRI, 2022)

XI ZAKLJUČAK

Očito je da postoje promjene u strateškoj kulturi i da one utiču na geopolitičke oscilacije na Zapadnom Balkanu, glavna hipoteza je potvrđena. Sada znamo ko su nosioci ovih promjena i u kojem se smjeru kreću. Također znamo šta građani misle o tome. Ali šta se može učiniti s ovim podacima?

Zapadni Balkan treba da nastavi put transformacije i pomirenja, kao i integraciju u međudržavne zajednice. Najveći izazov integracijama u EU i NATO je slaba demokratija i usko povezani politički učinak zemalja koje su krenule nizbrdo primjenom jake vladavine zakona. Iako je regija u cjelini proevropska, politički akteri moraju biti svjesni da se kao postkonfliktno društvo više ne mogu tretirati kao „djeca kojoj je potrebna dadilja“, u čijoj su ulozi EU i NATO. Nije realno očekivati da će uvijek neko drugi ponuditi rješenje za sve probleme na Zapadnom Balkanu, obzirom da se svi akteri fokusiraju primarno na sebe, a tek onda na svoje susjedstvo.

Mišljenja o članstvu u NATO-u su podijeljena, ali to ne bi trebala biti prepreka za dalju saradnju i unaprijeđenje sistema odbrane, što je potrebno i poželjno. Čak i ako nemaju interesa za članstvo, zemlje mogu saradivati i povećati nivo sigurnosti u regiji. Put do članstva u NATO-u dao bi veliku prednost zemljama koje mu teže, a dodatno bi im pomogao na putu ka EU.

Eurounijske integracije bi također donijele brojne benefite te bi ojačale stabilnost regije. Došlo je krajnje vrijeme da zemlje postanu pioniri u reformama koje će dovesti do poboljšanja životnog standarda i političke klime. Izbori su najvažniji alat koji se koristi kao prvi korak za zaustavljanje političkih previranja i za nastavak bolje i prosperitetnije budućnosti, a u kombinaciji sa politički osviještenim građanima, dobri rezultati ne bi trebali izostati.

Dakle, pored političkih aktera, građani imaju neizmjernu moć da promijene sudbinu svoje zemlje. Što se tiče EU i NATO-a, ne postoji hitnost da oni forsiraju proširenje pod svaku cijenu. Oba saveza se prvenstveno fokusiraju na svoja unutrašnja pitanja, i pogrešno je očekivati da će svaka inicijativa počinjati prvenstveno sa njihove strane. Ono što mora postojati je hitnost

zemalja Zapadnog Balkana da poboljšaju svoj strateški položaj prema tim savezima. To se može postići samo stalnim napretkom, pa bi stoga cilj trebao biti da se vide pozitivne promjene u sljedećih dvadeset godina, što u prošlosti nije bio slučaj.

Trenutna politička arhitektura nalaže svim zemljama, pa tako i zemljama Zapadnog Balkana, da se prije svega pozabave “čišćenjem svog dvorišta”, jer su nadnacionalni akteri prezauzeti radeći isto. Današnje okolnosti pokazuju ovaj region još dugo biti “ni na nebu ni na zemlji”, osim ako se ne oslobode fantazija o prošlosti i napokon fokusiraju na to da postižu kompromise i međusobno grade dobrosusjedske odnose, jer taj posao neće niko drugi uraditi za njih.

Kao što ovo istraživanje pokazuje, demokratiju nosi širok spektar aktera, ne samo politički lideri. Mladi se također trebaju uključiti u organizacije civilnog društva i podržati vlasti u reformama koje zagovaraju demokratske vrijednosti. Političko učešće mladih podrazumijeva kontinuirano sudjelovanje u raznim događajima koji imaju ili će imati uticaj omladinskih politika na društvo na različitim nivoima i na različite načine. Podrška građana inicijativama poput Berlinskog procesa ili Otvorenog Balkana su ključne za njihov uspjeh.

Politički, društveni, ekonomski i sigurnosni aspekti euroatlantskih integracija su šaroliki, de facto su navedeni kao ciljevi zemalja Zapadnog Balkana, ali u praksi još uvijek kriteriji za integraciju nisu zadovoljeni. Volja političara i građana treba da bude pokretač promjene, obzirom da Zapadni Balkan pripada Evropi, i zaslužuje da bude ravnopravni član te zajednice, iako je već godinama stigmatiziran kao regija poznata po ratovima i žrtvama. Vrijeme je da zemlje Zapadnog Balkana napišu pozitivne priče u svojoj historiji, te da prevaziđu sve ono što ih je godinama držalo u stanju nestabilnosti i sukoba. Dakle, mogućnosti postoje, ali su ograničene zbog manjka političke volje i nedostatka kompetentnih političkih vođa. Jačanjem volje građana i promjenom vlasti, mogućnosti bi dostigle maksimum, a ograničenja bi bila prevaziđena. Recept za napredak Zemalja Zapadnog Balkana je jednostavan, potrebno je da se aktiviraju postojeći instrumenti kojima će građani donijeti prijeko potrebne promjene, te integrisati svoje zemlje u euroatlantsku zajednicu.

XII LITERATURA

KNJIGE

1. Dahl, Robert A. (1961). *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven, CT: Yale University Press.
2. Johnston, A.I. (1995). *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*. Princeton Studies in International History and Politics. ISBN 9780691002392.
3. Peterson, J. (2001). *European Integration*. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences.
4. Stojarová V., Emerson, P. (2009). *Party Politics in the Western Balkans*. Routledge Research in Comparative Politics. ISBN: 0415550998,9780415550994.

ZNANSTVENI ČLANCI, ČASOPISI, PRIRUČNICI I IZVJEŠTAJI

5. Bagheri, A. (2020). *The Balance of Power in the Balkans*. Harvard International Review. <https://hir.harvard.edu/balkans-balance-of-power/>
6. Bilandžić, M. (2018). *Kultura i nacionalna sigurnost: prilog raspravama kritičkih sigurnosnih studija*. *Studia ethnologica Croatica*, 30 (1), 227-250. <https://doi.org/10.17234/SEC.30.5>
7. Conley, H., i Saric, D. (2020). *The Winds of Political Change in Montenegro*. <https://www.csis.org/blogs/european-election-watch/winds-political-change-montenegro>
8. Corbett, J. (2014) 'But Why Do We Need Politicians? A Critical Review', *Policy Studies*, 35 (5), 498–512. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1111/1478-9302.12076>
9. Cunningham, G. (1997). *EU and NATO enlargement: How public opinion is shaping up in some candidate countries*. *NATO Review*. <http://www.bits.de/NRANEU/docs/EnlargementPublicOpinion.htm>
10. Geopolitical Intelligence Services AG. (2019). *A new military buildup in the Balkans*. <https://www.gisreportsonline.com/r/balkans-military/>
11. GIZ. (2018). *Berlin Process In A Nutshell*. https://www.giz.de/en/downloads_els/The_Berlin_Process.pdf

12. Gray, C.S. (1999). Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back. *International Affairs*, vol. 25, no. 1. pp. 49–69.
13. Grillot, S. R., Cruise, R. J., & D'erman, V. J. (2010). Developing security community in the Western Balkans: The role of the EU and NATO. *International Politics*, 47(1), 62-90. <http://aei.pitt.edu/7789/1/cruise-r-01j.pdf>
14. Grimm, K., i Zore, G. (2008). Integrating the Western Balkans into NATO and the EU: Challenges, Expectations and Needs. https://www.files.ethz.ch/isn/142896/pfp_rssee_budva_policy.pdf
15. Institute for Democracy and Mediation. (2007). ALBANIAN PERCEPTIONS ON NATO INTEGRATION. https://idmalbania.org/wp-content/uploads/2014/10/ALBANIAN-PERCEPTIONS-ON-NATO-INTEGRATION_JUNE-2007.pdf
16. IRI. (2020). Western Balkans Poll Shows Strong Support for EU. Preuzeto sa <https://www.iri.org/resource/western-balkans-poll-shows-strong-support-eu>
17. IRI. (2022). IRI Western Balkans Poll Shows Support for Pro-Western Institutions, Persistent Ethnic Tensions, and Commitment to the Open Balkan Initiative. <https://www.iri.org/news/iri-western-balkans-poll-shows-support-for-pro-western-institutions-persistent-ethnic-tensions-and-commitment-to-the-open-balkan-initiative/>
18. Kosić, I. (2018). Political analysis: European (re) connection of the Balkans: Search for new modalities of cooperation. Friedrich Ebert Stiftung, Foreign Policy Initiative BH. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/14571.pdf>
19. Larsen, H. (2020). The Western Balkans between the EU, NATO, Russia and China. *CSS Analyses in Security Policy*, No. 263. Zurich. <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse263-EN.pdf>
20. Macmillan, A. (1995), 'Strategic Culture and National Ways in Warfare: The British Case', *RUSI Journal* (October), pp. 33.
21. Marshall, William. (2008). Eleven Reasons Why Presidential Power Inevitably Expands and Why it Matters. *Boston Univ Law Rev.* 88. <https://www.bu.edu/law/journals-archive/bulr/documents/marshall.pdf>
22. Mustafić, A. i Preljević, H. (2018). The Western Balkans on the road to the EU and NATO?*. *Balkan Studies Center*. <https://bsc.ius.edu.ba/content/western-balkans-road-eu-and-nato>
23. Pentland, C. C. (2011). From Words to Deeds: Strategic Culture and the European Union's Balkan Military Missions. *Contemporary Security Policy*, 32(3), 551–566. doi:10.1080/13523260.2011.623058
24. Semenov, A. (2022). Open Balkan: Objectives and Justifications. *Comillas Journal of International Relations*, (24), 24-34.
25. Sotiropoulos, D.A. (2017). Corruption, anti-corruption and democracy in the Western Balkans. *Političke perspektive*, 7 (3), 7-26. <https://doi.org/10.20901/pp.7.3.01>

26. Stojanović, Đ.; Matić, P. (2010). Koncept strateške kulture: Slučaj EU. *Politička revija* - 3/2010. 311-344. <https://doi.org/10.22182/pr.2532010.17>
27. Szitás, P. (2022). The Loneliness of Serbia Called Neutrality. Danube Institute. <https://danubeinstitute.hu/en/research/the-loneliness-of-serbia-called-neutrality>
28. Transparency International. (2021). Corruption Perceptions Index. <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>
29. Zaimi, G. (2021). Albania, a certainty in the Balkans for NATO and the EU. Robert Lansing Institute for Global Threats and Democracies Studies. <https://lansinginstitute.org/2021/05/21/albania-a-certainty-in-the-balkans-for-nato-and-the-eu/>
30. Zela, G. (2013). Strategic Culture of the Western Balkans States. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 4. doi:10.5901/mjss.2013.v4n10p636.

INTERNET IZVORI

31. Al Jazeera. (2019). Đukanović: Evropska unija treba Zapadni Balkan. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2019/10/30/dukanovic-evropska-unija-treba-zapadni-balkan>
32. Al Jazeera. (2020). Srbija 'na korak' do ulaska u NATO. <https://balkans.aljazeera.net teme/2020/12/19/srbija-na-korak-do-ulaska-u-nato>
33. Al Jazeera. (2022). Đukanović: Cilj 'Otvorenog Balkana' je nestanak BiH, Crne Gore, Kosova i S. Makedonije. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/7/27/djukanovic-abazovicu-ce-suditi-biraci-sudovi-i-historija>
34. AP News. (2019). Kosovo leader says EU has double standards on Kosovo, Serbia. <https://apnews.com/article/11120b09d6e88713e473c9ae9685f494>
35. Barigazzi, J. (2020). Bulgaria threatens to veto North Macedonia's EU talks. <https://www.politico.eu/article/bulgaria-threatens-veto-on-north-macedonia-accession/>
36. Berlin Process. (2022). Berlin Process. German Cooperation. <https://www.berlinprocess.de/>
37. Bohacova, K. (2022). Albania's Communist-era airbase gets Nato Makeover. Albania's communist-era airbase gets NATO makeover. <https://www.euronews.com/2022/04/12/albania-s-communist-era-airbase-gets-nato-makeover>
38. Delegacija EU u BiH. (n.d.). Šta je EU? Europa.ba. https://europa.ba/?page_id=90
39. Delegacija EU u Crnoj Gori. (2021). Evropska Unija & Crna Gora. https://www.eeas.europa.eu/montenegro/evropska-unija-crna-gora_me?s=225

40. Deutsche Welle. (2017). Albania opposition protests for free elections and end to corruption: DW: 18.02.2017. <https://www.dw.com/en/albania-opposition-protests-for-free-elections-and-end-to-corruption/a-37619901>
41. Deutsche Welle. (2021). Kosovo MPs elect lawyer Vjosa Osmani as president: DW: 04.04.2021. <https://www.dw.com/en/kosovo-mps-elect-lawyer-vjosa-osmani-as-president/a-57099573>
42. Direkcija za evropske integracije. (2020). Pojmovnik evropskih integracija. https://www.dei.gov.ba/uploads/documents/1pojmovnik-evropskih-integracija_1602233179.pdf
43. ETIAS. (n.d.). ETIAS for citizens of Macedonia: European Visa Waiver. <https://www.etiasvisa.com/etias-requirements/macedonian>
44. Euronews Albania (2022). Osmani: Open Balkan wouldn't treat Kosovo as an equal partner. <https://euronews.al/en/kosovo/2022/06/02/osmani-open-balkan-wouldnt-treat-kosovo-as-an-equal-partner/>
45. Euronews Albania. (2021). President Osmani: EU should keep its promise and lift the visa regime. <https://euronews.al/en/kosovo/2021/06/17/president-osmani-eu-should-keep-its-promise-and-lift-the-visa-regime/>
46. European Fund For the Balkans. (2021). Public Opinion Poll in the Western Balkans on the EU Integration. <https://biepag.eu/news/public-opinion-poll-in-the-western-balkans-on-the-eu-integration/>
47. European Western Balkans. (2020). Berlinski proces: Razvoj i sadržaj inicijative. <https://europeanwesternbalkans.rs/berlinski-proces-razvoj-sadrzaj-inicijative/>
48. Evropska fondacija za poboljšanje uslova života i rada. (2007). Acquis communautaire. <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/acquis-communautaire>
49. Evropska komisija. (2020a). Albania 2020 Report. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/albania_report_2020.pdf
50. Evropska komisija. (2020b). Albania. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/albania_en
51. Evropska komisija. (2020c). Key findings of the 2020 Report on North Macedonia. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/COUNTRY_20_1795
52. Evropska komisija. (2021a). Albania 2021 Report. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/albania-report-2021_en
53. Evropska komisija (2021b). Serbia. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/serbia_en
54. Evropska komisija. (2022a). EU enlargement. Consilium. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/>

55. Evropska komisija. (2022b). North Macedonia. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/north-macedonia_en
56. Evropska komisija. (2022c). Bosnia and Herzegovina. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/bosnia-and-herzegovina_en
57. Evropska komisija. (n.d.). Screening of the acquis. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/glossary/screening-acquis_en#:~:text=The%20screening%20process%20is%20carried%20out%20jointly%20by%20EU%20legislation%20and%20outline%20plans%20for%20further%20alignment.
58. Evropska politika susjedstva i pregovori o proširenju. (n.d.). Uslovi za članstvo https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/conditions-membership_en
59. Evropski parlament. (2020). The Western Balkans: Fact Sheets on the European Union: European Parliament. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/168/the-western-balkans>
60. Gadžo, M. (2021). Bosnia's political crisis: What you should know, in 600 words. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2021/10/21/all-you-need-to-know-about-bosnias-crisis-in-600-words>
61. Gajić, D. (2022). BiH na raskrsnici: Otvoreni Balkan ili Berlinski proces? N1 Info BiH. <https://ba.n1info.com/vijesti/bih-na-raskrsnici-otvoreni-balkan-ili-berlinski-proces/>
62. Hedl, D. (2009). „Bamir Topi: S vama u NATO, za vama u EU“. Jutarnji list. <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/bamir-topi-s-vama-u-nato-za-vama-u-eu-3805080>
63. Higgins, A. (2016). Finger Pointed at Russians in Alleged Coup Plot in Montenegro. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2016/11/26/world/europe/finger-pointed-at-russians-in-alleged-coup-plot-in-montenegro.html>
64. Hopkins, V. (2019). Renamed Balkan country seeks closer ties with Nato and EU, says PM. <https://www.ft.com/content/94fd64f4-3035-11e9-8744-e7016697f225>
65. Ivković, A. (2021). Joksimović: Konferencija EU-Srbija do kraja juna, moguće otvaranje klastera ove godine. <https://europeanwesternbalkans.rs/joksimovic-konferencija-eu-srbija-do-kraja-juna-moguće-otvaranje-klastera-ove-godine/>
66. Jamieson, A. (2020). My country could be 'North Korea of Europe' again - Albania president. <https://www.euronews.com/2020/02/27/albania-president-ilir-meta-my-country-is-becoming-the-north-korea-of-europe>
67. Janković, S. (2021). Protest i incident u Crnoj Gori, Vlada odložila razmatranje državljanstva. <https://www.slobodnaevropa.org/a/liberalizacija-drzavljanstva-ili-demografski-inzinjering-u-crnoj-gori/31192896.html>
68. Kajosevic, S. (2020). Montenegro Alters Contentious Religion Law, Satisfies Serbian Church. <https://balkaninsight.com/2020/12/18/montenegro-alters-contentious-religion-law-satisfies-serbian-church/>

69. Kancelarija Evropske unije na Kosovu. (2021). The European Union and Kosovo. https://www.eeas.europa.eu/kosovo/eu-and-kosovo_en?s=321
70. Koleka, B. (2011). Three shot dead at Albania anti-government protest. <https://www.reuters.com/article/us-albania-opposition-rally-idUSTRE70K59520110121>
71. Loxha, A. Z. (2018). Kosovo dobilo vojsku, žaljenje NATO, podrška SAD. <https://www.slobodnaevropa.org/a/skupština-glasa-o-transformacijikbs-vojska/29656040.html>
72. Maksimović, M. (2021). Nova metodologija proširenja EU-a: što to znači u praksi?: DW: 02.02.2021. <https://www.dw.com/hr/nova-metodologija-proširenja-eu-a-što-to-znači-u-praksi/a-56413406>
73. Marović, J. (2020). EC report on Montenegro: Many challenges lie ahead. <https://europeanwesternbalkans.com/2020/10/12/ec-report-on-montenegro-many-challenges-lie-ahead/>
74. Mejdini, F. (2017). Albania Opposition Parties to Boycott June Elections. <https://balkaninsight.com/2017/04/11/opposition-in-albania-declares-boycott-on-scheduled-june-elections-04-10-2017/#sthash.t0ZsiCRh.dpuf>
75. Ministarstvo javne uprave i lokalne samouprave Srbije. (n.d.). Srbija na putu EU integracija. <http://mduls.gov.rs/reforma-javne-uprave-u-srbiji/na-putu-ka-eu/srbija-na-putu-eu-integracija/?script=lat>
76. Ministarstvo odbrane Republike Albanije. (2022). History of NATO-Albania relations. <https://www.mod.gov.al/eng/index.php/security-policies/relations-with/nato/88-history-of-nato-albania-relations>
77. Ministarstvo odbrane, Republika Makedonija. (2012). Macedonia: White Paper on Defence 2012. <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/publications/publication.html/167326>
78. Mreža izbornog znanja. (n.d.). The importance of youth participation in formal political processes. <https://aceproject.org/ace-en/topics/yt/yt10/yt210/the-importance-of-youth-participation-in-formal>
79. Nacionalna izborna komisija Crne Gore. (2020). Parlamentarni izbori 2020". <https://dik.co.me/ukupni-rezultati-izbora-za-poslanike-u-skupstinu-crne-gore-2/>
80. Narodna skupština Republike Srbije. (n.d.). Official website - current convocation. <http://www.parlament.gov.rs/народна-скупштина/састав/народни-посланици/актуелни-сазив.11.html>
81. National Assembly of the Republic of Serbia. (2019). Strategy of National Security of the Republic of Serbia. http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/2019/Strategy%20of%20National%20Security%20od%20the%20Republic%20of%20Serbia.pdf
82. NATO zvanična web stranica (n.d.). Što je NATO / OTAN. What is NATO? https://www.nato.int/nato-welcome/index_hr.html

83. Nechev, Zoran i Velinovska, Anamarija. (2022). Berlinski proces! Zašto se mora nastaviti?. Buka. <https://6yka.com/kolumne/berlinski-proces-zasto-se-mora-nastaviti>
84. Nielsen, N. (2021). Bulgaria's spat with North Macedonia goes to MEP vote. <https://euobserver.com/world/151353>
85. OHR. (1998). PIC Bonn Conclusions. <http://www.ohr.int/pic-bonn-conclusions/?print=pdf>
86. Predsjedništvo Bosne i Hercegovine. (2006). Sigurnosna politika Bosne i Hercegovine. http://www.mod.gov.ba/slike2014/02.28.20_1_Sigurnosna%20politika%20BiH.pdf
87. Radio Slobodna Evropa. (2020). Izveštaj EP za Srbiju: Zabrinutost zbog saradnje sa Rusijom i Kinom. <https://www.slobodnaevropa.org/a/30958478.html>
88. Romac, D. (2021). Konsenzus je ključan za NATO put BiH. Atlantska Inicijativa. <https://atlanskainicijativa.org/konsenzus-je-kljucan-za-nato-put-bih/>
89. Simić, J. (2019). Three countries agree mini Schengen in the Balkans. <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/three-countries-agree-mini-schengen-in-the-balkans/>
90. Sinoruka, F. (2021). Albania Opposition Unites to Challenge Rama in April Elections. <https://balkaninsight.com/2021/03/01/albania-opposition-unites-to-challenge-edi-rama-for-april-25-elections/>
91. Sjevernoatlantski savez. (1949). Sjevernoatlantski Ugovor. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hr
92. Sjevernoatlantski savez. (2022a). Membership Action Plan (MAP). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37356.htm
93. Sjevernoatlantski savez. (2022b), Enlargement and Article 10. Enlargement and Article 10. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm
94. Sjevernoatlantski savez. (2022c). Relations with Bosnia and Herzegovina. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49127.htm
95. Sjevernoatlantski savez (2022d). NATO's role in Kosovo. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48818.htm
96. Skupština Crne Gore, official website. (n.d.). <https://www.skupstina.me/me/skupstina/o-skupstini>
97. Službena web stranica parlamenta Albanije. (n.d.). History. <https://www.parlament.al/Kuvendi/Historiku>.
98. Tirana Post. (2021). Who should prevail between the Berlin Process and the Open Balkan, Merkel: The Berlin Process nucleus. Cannot be replaced. <https://tiranapost.net/politike/kush-duhet-te-prevaloje-mes-procesit-te-berlinit-dhe-open-balkan-merkel-i503644#:~:text=Open%20Balkan%20is%20the%20offspring%20of%20the%20Berlin,Open%20Balkan%20inside%20that%20contradicts%20the%20Berlin%20Process.>

99. Utjesinovic, V. (2020). Montenegro election: Who are the triumphant opposition factions and what do they stand for?. <https://www.euronews.com/2020/09/02/montenegro-election-who-are-the-triumphant-opposition-factions-and-what-do-they-stand-for->
100. Visoki komesar Ujedinjenih naroda za izbjeglice. (n.d.). Kosovo Declaration of Independence. <https://www.refworld.org/docid/47d685632.html>
101. Vlada Republike Crne Gore. (2006). Strategy of National Security of Montenegro. <https://www.files.ethz.ch/isn/157123/montenegro2006.pdf>
102. Vlada Republike Srbije. (2022). Final results of parliamentary elections in Serbia announced. <https://www.srbija.gov.rs/vest/en/158391/final-results-of-parliamentary-elections-in-serbia-announced.php>
103. Zajednička publikacija parlamenata u Bosni i Hercegovini o evropskim integracijama. (2017). <https://www.parlament.ba/Publication/Read/13501?title=bilten-o-evropskim-integracijama-parlamenata-u-bosni-i-hercegovini---broj-1&pageId=239>
104. Živković, V. (2019). NATO perspective of Kosovo and Bosnia and Herzegovina. <https://europeanwesternbalkans.com/2019/02/08/nato-perspective-kosovo-bosnia-herzegovina/>
105. Zvanična web stranica Skupštine Republike Sjeverne Makedonije. (n.d.). Assembly of the Republic of North Macedonia and the European Parliament. <https://www.sobranie.mk/assembly-and-eu.nspix>
106. Zvijerac, P. (2020). Koliko je BiH daleko od članstva u NATO-u? <https://www.slobodnaevropa.org/a/koliko-je-bih-daleko-od-članstva-u-nato-u/30958574.html>

